
LUDZIE Z POKOLENIA IRENY SENDEROWEJ

NOTA BIBLIOGRAFICZNA:

Biogramy pochodzą ze *Słownika biograficznego pracowników społecznych*, tom I: *Opieka i pomoc społeczna*. Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 1993.

Wyboru dokonał Wiesław Theiss

BIOGRAMY

ASZOFF MARIA (1904–1988)

PIELĘGNIARKA, PEDAGOG SPOŁECZNY

Urodziła się 28 VIII 1904 w Warszawie. Ojciec jej był urzędnikiem, matka – nauczycielką. Po uzyskaniu matury w 1924 r. w gimnazjum w Łomży wstąpiła do dwuletniej Warszawskiej Szkoły Pielęgniarskiej, powstałej z fundacji Rockefellera. Po ukończeniu szkoły w 1926 r. przez trzy lata pracowała w szpitalu dziecięcym im. Karola i Marii w Warszawie. W roku szkolnym 1929/30 wzbogaciła swe doświadczenia pracując w szkolnej służbie zdrowia w Łomży. Przez następne pięć lat była kolejno zatrudniona w Ośrodkach Zdrowia i Opieki Społecznej w Nowym Targu i w Warszawie. Nieodparta potrzeba pogłębiania wiedzy pedagogiczno-społecznej doprowadziła ją do podjęcia w 1934 r. studiów na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej, które ukończyła w 1939 r. przedstawiając pracę dyplomową pt. *Działalność opiekuna II Ośrodka Zdrowia i Opieki Społecznej w śródmiejskiej dzielnicy Warszawy*.

W czasie studiów do wybuchu powstania warszawskiego pracowała w II Ośrodku Zdrowia i Opieki Społecznej na Ochocie. Równocześnie pełniła funkcję „wnuczki” dbającej o zdrowie i organizację życia prof. Heleny Radlińskiej, ciężko chorej na serce. Dodajmy, że II Ośrodek znajdował się naprzeciwko gmachu Wszechnicy, w którym mieszkała prof. Helena Radlińska, kierownik Studium Pracy Społeczno-Oświatowej.

W czasie okupacji kontynuowała pracę w Wydziale Zdrowia i Opieki Społecznej w II Ośrodku Zdrowia i Opieki Społecznej, pełniąc funkcję instruktora, referenta i opiekuna okręgowego w Warszawie. Po powstaniu warszawskim w ciągu dwóch lat przebywała w swym rodzinnym mieście – Łomży jako nauczycielka higieny, żywienia człowieka i pielęgnowania dzieci na kursach nauczycielskich oraz w gimnazjach krawieckim i gospodarstwa domowego.

We wrześniu 1947 r. związała się na trwałe z Łodzią. W Centrum Szkolenia Pracowników Opieki Społecznej była odpowiedzialna za kursy młod-

szych pielęgniarek pediatrycznych. Równocześnie prowadziła wykłady higieny, rozwoju fizycznego i pielęgnacji dziecka na kursach dla referentów socjalnych. W 1950 r., po przejściu Centrum Szkolenia przez Ministerstwo Zdrowia, była kierownikiem w Ośrodku Szkolenia Młodszych Pielęgniarek Pediatrycznych. W ciągu dwóch i pół roku przygotowała 300 absolwentek półrocznych kursów.

1 VIII 1952 została zatrudniona w Dziale Ochrony Macierzyństwa i Zdrowia Dziecka przy Zarządzie Służby Zdrowia m. Łodzi. Jako instruktorka pielęgniarek w Centralnej Poradni Macierzyństwa i Zdrowia Dziecka (1953–1956) zorganizowała i prowadziła 80 stugodzinnych kursów dla salowych i pielęgniarek bez przygotowania zawodowego, zatrudnionych w żłobkach, a także trzydziestogodzinne kursy pedagogiczne dla kierowniczek żłobków. Uczestniczyło w tych kursach ok. 250 osób. Jeśli do tego doliczyć czterotygodniowe kursy specjalistyczne doszkalające pielęgniarki z całej Polski w opiece nad noworodkami i wcześniakami, które w tym samym okresie prowadziła, to zasługi Aszoff okażą się w istocie ogromne. Obowiązki instruktorki–pielęgniarki pedagogicznej w Ośrodku Szkolenia Społecznej Pediatrii i Położnictwa w Łodzi, uruchomionym przy współudziale UNICEF, pełniła w latach 1960–1963. Ostatnią instytucją, jaką kierowała w latach 1963–1968, była Zasadnicza Szkoła Medyczna Opiekunek Dzieciątých w Łodzi. Równocześnie Aszoff dążyła do podniesienia swoich kwalifikacji zawodowych. Uczestniczyła w trzymiesięcznym Międzynarodowym Kursie Opieki nad Dziećmi – Ofiarami Wojny w Genewie (1948), zorganizowanym przez instytucję powstałą z inicjatywy Szwajcarii w 1944 r.: *Semaines Internationales d’Etudes pour l’Enfance Victime de la Guerre (SEPEG)*. Na egzaminie pisemnym pisała na temat szwajcarskich szkół pediatrycznych i kursów dla pielęgniarek, które prowadziła w Łodzi. Dziesięć lat później wzięła udział w dziesięciodniowym międzynarodowym Kursie Opieki nad Dzieckiem w Międzynarodowym Ośrodku Dziecka (*Centre International de l’Enfance*) w Paryżu. Zadaniem kursu było zapoznanie słuchaczy z problematyką opieki nad matką i dzieckiem we francuskim lecznictwie otwartym i zamkniętym. Swoje wrażenia z kursu Aszoff wydrukowała w „Pielęgniarce i Położnej” (1960 nr 1).

Po przejściu na emeryturę w 1968 r. Aszoff rozpoczęła intensywną aktywność społeczną. Kontynuowała zaczęta w latach pięćdziesiątych pracę sekretarki łódzkiego Koła Pielęgniarek przy Związku Zawodowym Pracowników Służby Zdrowia. Była członkiem Koła Absolwentek Warszaw-

skiej Szkoły Pielęgniarstwa przy Polskim Towarzystwie Pielęgniarskim. Od 1958 r. uczestniczyła aktywnie w pracach Łódzkiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Łomżyńskiej, od 1974 r. pełniła funkcję sekretarza Zarządu Oddziału tego Towarzystwa.

Zmarła 5 XII 1988 w Łodzi.

Dokumenty i materiały w archiwum rodziny Marii Aszoff.

Irena Lepalczyk

BABICKI JÓZEF CZESŁAW (1880–1952)

WYCHOWAWCA, TEORETYK, WSPÓŁTWÓRCA SYSTEMU OPIEKI NAD DZIECKIEM

Urodził się 20 VIII 1880 w Michałowicach (pow. miechowski) jako syn Stanisława, urzędnika pocztowego, i Heleny z Trepków. Jego rodzina wyjechała z Galicji najpierw do Łomży, a następnie przeniosła się do Łowicza.

Po ukończeniu szkoły średniej Babicki wstąpił na Politechnikę Lwowską, wkrótce jednak zmienił kierunek studiów – został studentem filozofii na Uniwersytecie. W tym czasie interesował się teatrem, grywał w zespołach amatorskich i zamierzał wstąpić do szkoły aktorskiej. Trudna sytuacja rodzinna spowodowała jednak, że przerwał studia i podjął pracę w Łowiczu jako nauczyciel domowy. Uczył także w szkołach prywatnych w Łowiczu i Skierniewicach, otworzonych po wydarzeniach rewolucji 1905–1906. Próby pracy wychowawczej w różnych placówkach opiekuńczych okazały się nieudane.

Przełomowym momentem w jego życiu stało się objęcie kierownictwa Bursy im. Trzeciego Maja w Pruszkowie, pozostającej pod patronatem Rady Głównej Opiekuńczej. Funkcję tę łączył z funkcją kierownika szkoły i nauczyciela języka polskiego. Uczestniczył w pracach Wydziału Wykonawczego Burs Rady Głównej Opiekuńczej. Jako dyrektor RGO w Pruszkowie prowadził w okresie I wojny światowej (od 1917 r.) 4 szkoły powszechne, gimnazjum, 10 zakładów wychowawczych, 3 kuchnie, żłobki i przedszkola.

Po śmierci matki ożenił się z Jadwigą Kwiekówną, nauczycielką wychowania przedszkolnego. Małżeństwo było bezdzietne.

W placówkach prowadzonych przez Babickiego znalazło po wojnie schronienie wiele sierot wojennych i dzieci zagubionych. Jako wychowawca

był organizatorem szerokiej działalności społecznej młodzieży, cenił i popierał zwłaszcza harcerstwo. W tym czasie zetknęli się z nim późniejsi wybitni wychowawcy: Kazimierz Jeżewski i Aleksander Kamiński. Od 1923 r. współpracował z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej. W związku z tym od 1925 r. przeniósł się na stałe do Warszawy. Pełnił funkcje radcy, a następnie naczelnika Wydziału Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą w tym ministerstwie.

Lata międzywojenne były okresem najbardziej intensywnej i równocześnie owocnej działalności Babickiego. Praktycznie od podstaw tworzył system opieki nad dzieckiem, nadając realny kształt ustawie o pomocy społecznej z 1923 r. w części poświęconej sprawom dzieci i młodzieży. Oprócz szeregu regulacji prawnych dotyczących funkcjonowania zakładów opiekuńczych, pomocy rodzinie, tworzenia rodzin zastępczych oraz szerokiego wachlarza form opieki otwartej zatroszczył się przede wszystkim o dobór i szkolenie pracowników do opieki nad dzieckiem. Uważał, że jedynym sposobem dokonania radykalnych zmian w funkcjonowaniu zakładów opiekuńczych i innych form opieki jest wykształcenie specjalistów w tej dziedzinie. To on zapoczątkował krystalizowanie się zawodu wychowawcy w opiece nad dzieckiem. Włączył się też bardzo aktywnie w tworzenie Związku Zawodowego Wychowawców.

Był znakomitym organizatorem i kierownikiem kursów dla wychowawców. Zapoczątkował teoretyczną refleksję nad działalnością opiekuńczą oraz podstawy metodyki pracy opiekuńczo-wychowawczej. Założeniem naczelnym było przybliżenie warunków funkcjonowania form opieki, zwłaszcza placówek opiekuńczych, zwanych wówczas powszechnie sierocińcami, do układu życia w rodzinie. Stąd wynikły próby tworzenia systemu rodzinkowego w zakładach opiekuńczych.

Swoje doświadczenia przekazywał nie tylko słuchaczom kursów dla wychowawców. Od 1933 r. zamieszczał artykuły poświęcone wychowaniu dziecka opuszczonego w „Życiu Dziecka” oraz w innych czasopismach zajmujących się sprawami opieki. Od 1926 r. prowadził wykłady na temat problemów opieki i wychowania dziecka opuszczonego na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej, współpracując z Heleną Radlińską. Pozostawał w bliskich kontaktach z Kazimierzem Jeżewskim, Januszem Korczakiem, Kazimierzem Lisieckim. Zasady wychowania gromadnego wykladał również w Instytucie Pedagogiki Specjalnej Marii Grzegorzewskiej, w Państwowym Instytucie Nauczycielskim, w Katolickiej Szkole Społecznej w Poznaniu, Studium

Pracy Społecznej we Lwowie. Należy podkreślić, że już w 1935 r. wprowadził termin „pedagogika opiekuńcza”, przewidując powstanie takiego kierunku w pedagogice.

Był współzałożycielem Warszawskiego Koła Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą, które rozwijało działalność profilaktyczną wśród dzieci i młodzieży bezdomnej i zagrożonej przestępczością. Koło tworzyło w Warszawie świetlice, stanowiące oparcie życiowe dla tych nieletnich.

Do ważnych osiągnięć Babickiego należy zaliczyć jego aktywny udział w zorganizowaniu Pierwszego Ogólnopolskiego Kongresu Dziecka, który odbył się 2–4 IX 1938 pod patronatem prezydenta Ignacego Mościckiego i z udziałem wybitnych przedstawicieli myśli i praktyki opiekuńczej. Był jednym z sekretarzy Kongresu.

We wrześniu 1939 r. został ewakuowany do Lublina, lecz szybko powrócił do Warszawy i podjął działalność w Radzie Głównej Opiekuńczej, prowadząc m.in. akcję umieszczania sierot w rodzinach zastępczych. W latach 1941–1944 kierował Tajnym Stowarzyszeniem Uczestników Walki o Szkołę Polską, które m.in. utrzymywało kurs pedagogiczny dla pracowników zakładów opieki nad dzieckiem. Do niebezpieczeństw okresu okupacji dołączyła się trudna sytuacja osobista Babickiego – konieczność pielęgnowania ciężko chorej żony.

Po powstaniu warszawskim przebywał w pruszkowskim obozie przejściowym. Po ucieczce z niego ukrywał się do chwili odejścia Niemców z Pruszkowa. Następnie – dzięki pomocy przyjaciela i współpracownika Henryka Dintera – znalazł się w Łodzi, gdzie już w lutym 1945 r. podjął pracę w Wydziale Opieki Społecznej na stanowisku kierownika oddziału opieki zamkniętej. Pracę w administracji łączył z zajęciami na Uniwersytecie Łódzkim.

Babicki zamieszkiwał na terenie Państwowego Domu Chłopców im. Stefana Żeromskiego w Łodzi. Uczestniczył w organizowaniu i doskonaleniu pracy opiekuńczo-wychowawczej w tym zakładzie. Zwolniony z pracy w Zarządzie Miasta Łodzi, przeszedł 1 II 1950 na stanowisko wychowawcy w Domu, w którym mieszkał. Powodem niechęci władz była jego nieustępliwa walka o prawa dziecka. Przeniesiony w sierpniu 1950 na emeryturę i usunięty z Domu do zakładu pomocy społecznej w Wiśniowej Górze, bardzo boleśnie odczuł utratę możliwości kontaktu z dziećmi. O jego postawie opiekuńczej świadczy fakt, że w zakładzie pomocy społecznej na własną prośbę dzielił pokój z człowiekiem kalekim, którym się troskliwie zajmował. Pogorszenie stanu zdrowia spowodowało

przeniesienie B. do zakładu dla przewlekle chorych w Łodzi, gdzie spędził ostatnie miesiące swego życia.

Zmarł 22 XI 1952.

Ważniejsze prace: *Wychowanie dziecka opuszczonego w zakładach opiekuńczo-wychowawczych*. Warszawa 1929. – *Kursy doszkaldające dla wychowawców zakładów opiekuńczo-wychowawczych*. Wyd. 2. Warszawa 1931. – *Opieka społeczna nad dziećmi i młodzieżą*. Współautorka: W. Woytowicz-Grabińska. Encyklopedia Wychowania, t. III. Warszawa–Wilno 1939. – *Pedagogika opiekuńcza Józefa Czesława Babickiego. Pisma wybrane*. Oprac. A. Kamiński, F. Kulpiński, Z. Skalska. Warszawa 1980.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. WWP 23. – F. Kulpiński: *Józef Babicki. Życie, działalność, dorobek pedagogiczny*. Lublin 1986.

Albin Kelm

BOCK EUGENIA (1904–1941)

WYCHOWAWCA, OPIEKUNKA SPOŁECZNA

Urodziła się 1 X 1904 w Jaśle. Szkołę średnią i szkołę wychowawców ukończyła w Wiedniu.

W 1925 r. przeniosła się do Warszawy. Odbyla praktykę, a potem pracowała w zakładach wychowawczych kierowanych przez Janusza Korczaka. W 1929 r. wstąpiła na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. W latach 1930–1935 pracowała jako rejestratorka, a potem opiekunka w Sekcji Pomocy Matce i Dziecku Obywatelskiego Komitetu Pomocy Społecznej. Po likwidacji Sekcji przeszła do „Domu Sierot”, zakładu wychowawczego dla dzieci żydowskich na ul. Krochmalnej 92, potem – w okresie okupacji – była kierownikiem Głównego Domu Schronienia Sierot i Ubogich Starców Starozakonnych przy ul. Leszno 127 (dawniej Wolska 18).

Odmówiła umożliwionego jej przez przyjaciół wyjścia z getta (m.in. pomagała w tym Anna Chmielewska). Pozostała do końca ze swoimi wychowankami.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. sł. 47, wspomnienia Anny Chmielewskiej i W. Czyżewskiej.

Aniela Uziembło

CHMIELEWSKA ZE SZLACHCIŃSKICH ANNA, 1° v. WALICKA (1905–1981)

PEDAGOG SPOŁECZNY, BADACZ, TEORETYK

Urodziła się 29 I 1905 w Warszawie na Woli, w wielodzietnej rodzinie szewca kamasznika. Jej rodzicami byli Stanisław, syn powstańca z 1863 r., i Maria z Ziemińskich.

Uczęszczała do Gimnazjum Żeńskiego Reginy Gaczeńskiej i Eweliny Kacprowskiej w Warszawie. Świadectwo dojrzałości otrzymała w 1922 r. W drużynie harcerskiej, istniejącej przy Gimnazjum, była od 1918 r. najpierw szeregową harcerką, potem zastępową, a wreszcie drużynową. W tym czasie zetknęła się z Władysławą Martynowiczówną i Józefiną Łapińską, których wpływ na kształtowanie jej osobowości i pasji do pracy społecznej podkreślała w swoim pamiętniku (rękopis w Archiwum Pracownika Społecznego TWWP). Później, w okresie studiów, w Głównej Kwaterze Żeńskiej ZHP pełniła funkcję kierowniczkę wydziału polskich żeńskich drużyn na obczyźnie. Brała udział w kształceniu starszyny harcerskiej na kursach instruktorskich w kraju i za granicą (Czechosłowacja, Niemcy, Francja). Prace w harcerstwie kontynuowała do 1928 r. W czasie nauki szkolnej była również członkiem tajnej organizacji „filareckiej” młodzieży gimnazjalnej, tzw. PET.

Na Uniwersytecie Warszawskim studiowała najpierw (od 1922 r.) polonistykę, potem historię sztuki do uzyskania absolutorium. W latach 1922–1925 uczęszczała do Szkoły Malarstwa im. Wojciecha Gersona.

W październiku 1925 r. wstąpiła na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Na Studium to została skierowana przez Towarzystwo Pomocy Kulturalnej dla Młodzieży Pracującej. Swego poparcia udzielił jej Kazimierz Kornilowicz, który znał ją z pracy w świetlicach dla młodzieży robotniczej. Dyplom uzyskała na podstawie pracy pt. *Teatr widowiskowy w świetlicach Magistratu m.st. Warszawy w latach 1925–1926*. W latach 1929–1932 studiowała na Uniwersytecie Warszawskim psychologię wychowawczą pod kierunkiem prof. Stefana Baleya. W roku szkolnym 1929/30 pełniła funkcję psychologa szkolnego w Gimnazjum Żeńskim Roszkowskiej i Popielewskiej.

W latach 1923–1930 pracowała w świetlicach dla dorosłych i młodzieży pracującej. Od 1927 r. była asystentem, a od 1929 adiunktem na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Do 1939 r. prowadziła wykłady zleczone z wychowania estetycznego oraz zajęcia z techniki

pracy umysłowej i proseminarium z pedagogiki społecznej. Brała udział w badaniach warunków życia mieszkańców dzielnicy Ochota w Warszawie (ze szczególnym uwzględnieniem problemów dziecka oraz przyczyn jego powodzeń i niepowodzeń szkolnych), prowadzonych pod kierunkiem prof. Heleny Radlińskiej. Uczestniczyła przez kilka lat w badaniach dojrzałości szkolnej w eksperymentalnym punkcie na Ochocie, a także w badaniach na temat drogi do zawodu absolwentów szkół powszechnych.

Począwszy od 1927 r. brała udział w kształceniu pracowników świetlicowych, oświaty pozaszkolnej, teatrów ludowych, wychowawców zakładów zamkniętych i nauczycieli szkół, organizowanym przez Sekcję Oświaty Pozaszkolnej Magistratu m.st. Warszawy, a także Instytut Oświaty Dorosłych. Była kierowniczką świetlic peryferyjnych na Woli, Powiślu i Mokotowie. W Szkole Instruktorskiej Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego zetknęła się z młodzieżą wiejską. W Instytucie Teatrów Ludowych była wiceprzewodniczącą i członkiem zarządu. Dziedziną jej szczególnych zainteresowań było wychowanie estetyczne i teatr ochotniczy. W latach 1936–1938 w Państwowym Liceum Pedagogicznym miała wykłady z nauki o środowisku. W 1939 r. prowadziła świetlicę na Dworcu Głównym w Warszawie i brała udział w szkoleniu kadr społeczno-oświatowych w Związku Kolejarzy.

W latach 1939–1944 pracowała w III Ośrodku Zdrowia i Opieki Społecznej przy ul. Srebrnej 8. Pełniła funkcję instruktorki poradni dla dzieci i młodzieży w Ośrodkach Zdrowia i Opieki Społecznej. Prowadziła prace lustracyjne w placówkach Rady Głównej Opiekuńczej: ogniskach dla dzieci, półkoloniach i koloniach letnich. Organizowała kształcenie personelu dla tych placówek. Brała udział w tajnym nauczaniu w Wolnej Wszechnicy Polskiej (kursy kształcące pracowników społecznych dla tzw. ziem postulowanych – Pomorza i Mazur). Przygotowywała opracowania dotyczące potrzeb dzieci i młodzieży oraz funkcji opiekuńczej szkoły. Podczas powstania warszawskiego prowadziła przy ul. Górskiego 4 schronisko dla starców i matek z dziećmi, zarejestrowane przez władze powstańcze Śródmieścia.

Po wojnie mieszkała przez kilka lat w Łodzi. Pracowała jako adiunkt w Katedrze Pedagogiki Społecznej kierowanej przez prof. Helenę Radlińską na Uniwersytecie Łódzkim. Była członkiem Rady Naukowej założonego przez prof. Radlińską Polskiego Instytutu Służby Społecznej. W latach 1945–1946 redagowała rocznik „Służba Społeczna”. Jako profesor kontraktowy pedagogiki społecznej pracowała w Wyższej Szkole Gospodarstwa

Wiejskiego w Łodzi. Wykładała na licznych kursach organizowanych przez Ministerstwa: Oświaty, Pracy i Opieki Społecznej oraz Kultury i Sztuki, opracowywała programy dla ośrodków kształcenia pracowników społecznych i wychowawców.

Po powrocie do Warszawy w 1949 r. objęła stanowisko naczelnika szkolenia kadr Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, gdzie była także konsultantem naukowym i redaktorem pogadanek dla rodziców (wielu z nich również autorem).

W latach 1953–1961 pracowała w Instytucie Pedagogiki jako kierownik Sekcji Współpracy Szkoły i Domu. W tym czasie podjęła badania warunków życia i rozwoju dzieci i młodzieży dzielnicy Wola. Badaniami tymi były objęte dzieci tzw. trudne, uczęszczające do przedszkoli i szkół, oraz działalność placówek opiekuńczo-wychowawczych na Woli. Wyniki badań i wnioski przedstawiała zespołom nauczycieli i wychowawców.

Od 1961 r. była w Zarządzie Głównym Towarzystwa Przyjaciół Dzieci kierownikiem szkolenia kadr, konsultantem naukowym i redaktorem czasopisma „Przyjaciel Dziecka” wydawanego przez Towarzystwo. W latach 1961–1969 pracowała jako wykładowca metodyki pracy socjalnej i pedagogiki społecznej w Państwowej Szkole Pracowników Socjalnych Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej w Warszawie.

Była niestrudzoną animatorką wielu działań opiekuńczych i wychowawczych na rzecz dziecka i rodziny, inspiratorką i współzałożycielką poradni społeczno-wychowawczych, warszawskiego Uniwersytetu dla Rodziców, który wspomagała opracowując program i prowadząc wykłady.

Uczestniczyła w powołaniu Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej, a później w tworzeniu programów kształcenia pracowników społecznych. Zainicjowała powstanie Archiwum Pracownika Społecznego Warszawskiego Oddziału TWWP.

W 1957 r. na Zjeździe Pedagogów Społecznych w Warszawie wygłosiła referat, w którym przedstawiła potrzeby oraz podstawowe problemy kształcenia pracowników społecznych.

Brała udział w Pierwszej Międzynarodowej Konferencji Służby Społecznej (Paryż 1928), w Kongresie Międzynarodowym „Dzieci Ofiary Wojny” (Zurych 1945), w Konferencji Międzynarodowej „Rodzice i Dzieci” (Bruksela 1957).

W latach 1927–1935 pozostawała w związku małżeńskim z Michałem Walickim, historykiem sztuki (syn Andrzej, ur. 1930, profesor filozofii, obecnie w USA). W 1935 r. zawarła związek małżeński z Romanem

Chmielewskim, który powołany do wojska, zginął w 1939 r. (córka Anna, ur. 1938, dziennikarka).

Zmarła, po długotrwałej chorobie, 23 VI 1981. Pochowana została w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Ważniejsze publikacje: *Wnioski*. W wydaniu zbiorowym *Spoleczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych*. Pod red. H. Radlińskiej. Warszawa 1937, s. 418–434. Wydawnictwo Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego. – *Teatr w pracy kulturalno-oświatowej*. Encyklopedia Wychowania, t. III. Warszawa 1939, s. 645–659. – *Praca społeczno-wychowawcza na odcinku dziecięcym i młodzieżowym*. „Opiekun Społeczny” 1946 nr 1–2. – „*Pro iuventute mundi*”. *Tygodnie studiów nad dzieckiem ofiarą wojny*. „Służba Społeczna”, Łódź 1946, s. 1–28. Wydawnictwo Polskiego Instytutu Służby Społecznej. – *O wychowaniu estetycznym w szkole podstawowej*. W wydaniu zbiorowym *Problem wychowania estetycznego*. Pod red. I. Słońskiej. Warszawa 1966, s. 7–53. – *Wspomnienie z dwóch kolonii: Nowinki (1942), Lesno (1944)*. Aneks: *Akcja kolonijna w lipcu i sierpniu 1940*. W wydaniu zbiorowym *W obronie dzieci i młodzieży w Warszawie 1939–1944*. Pod red. St. Tazbira. Warszawa 1975, s. 281–288, 361–370.

Liczne artykuły dotyczące problematyki opieki, wychowania, metodyki pracy społecznej, wychowania estetycznego znajdują się w czasopismach: „Kobieta Współczesna” (1929), „Oświata i Kultura” (1948), „Świeclica Dziecięca” (1949), „Wychowanie Pozaszkolne” (1951), „Wychowanie w Zespole” (1951), „Głos Nauczycielski” (1953), „Nowa Szkoła” (1953–1954), „Dom i Szkoła” (1954–1959), „Przyjaciel Dziecka” (1957 i nast.), „Rodzina i Szkoła” (1960 i nast.).

Liczne prace niepublikowane znajdują się w zbiorach Archiwum Pracownika Społecznego TWWP.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. sł. 2, pamiętnik A. Chmielewskiej. – W. Sala, *Wspomnienie o Annie Chmielewskiej*. „Oświata Dorosłych” 1981 nr 9, s. 563–569.

Maria Szubertowa

CSORBA Z MILLERÓW HELENA (1907–1985) **SOCJOLOG MEDYCZYNY I OPIEKI SPOŁECZNEJ**

Urodziła się 24 X 1907 w Warszawie jako córka Teodora i Teresy z Bauerów. Pochodziła ze środowiska inteligenckiego. Wychowywała się w Lublinie.

Była czynna w harcerstwie. Gimnazjum ukończyła w 1925 r., a następnie studia socjologiczne na Uniwersytecie Poznańskim (1929). Pracę doktorską napisała u prof. Floriana Znanieckiego w 1931 r. Wyjechała do Stanów Zjednoczonych, skierowana przez prof. Helenę Radlińską do The New York School of Social Work. Po powrocie została starszym asystentem na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej u prof. Konstantego Krzeczковского. Do 1939 r. prowadziła zajęcia z polityki społecznej oraz metod pracy środowiskowej, wzorując się na doświadczeniach amerykańskich, zwłaszcza Mary Richmond. Organizowała praktyki studenckie w zakresie pomocy i opieki społecznej. Pisała artykuły naukowe w „Opiekunie Społecznym” i „Wiedzy i Życiu”.

W czasie oblężenia Warszawy uczestniczyła w organizacji pomocy dla ludności Pragi. Za tę działalność odznaczona została Krzyżem Walecznych. Będąc żoną obywatela węgierskiego, w czasie okupacji była zmuszona wyjechać na Węgry. Tam uczestniczyła w życiu uchodźstwa polskiego, zainteresowana żywo jego problemami. Zebrała bogatą dokumentację na ten temat w postaci ankiet oraz pamiętników. Na podstawie tej dokumentacji ogłosiła po wojnie wiele prac, dając bardzo wnikliwą i wszechstronną analizę socjologiczną zagadnienia polskich losów wojennych.

Po wojnie powróciła do kraju i osiedliła się w Krakowie. Wykładała socjologię na Uniwersytecie Jagiellońskim, w Wyższej Szkole Pedagogicznej i w Wyższej Szkole Nauk Społecznych. W 1953 r. przeniosła się do Warszawy. Tu napisała kilka prac na temat pomocy społecznej (m.in. *O kształceniu pracowników społecznych* 1960, *Dwie koncepcje społecznego oddziaływania. Model pomocy i opieki* 1961), kontynuując swoje zainteresowania zagadnieniami pomocy społecznej. Brała udział w pracach badawczych Instytutu Pedagogiki w zakresie warunków życia dzieci i młodzieży na Woli. Coraz bardziej jednak – obok innych prac dydaktycznych z zakresu socjologii – koncentrowała się na problemach socjologii medycyny. W latach 1966–1967 podjęła badania nad szpitalnictwem jako pracownik Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. U prof. Jana Szczepańskiego habilitowała się na podstawie pracy *Szpital – pacjent. System społeczny kliniki internistycznej* (Wrocław 1966). W tym czasie opublikowała również kilka artykułów cząstkowych z tego zakresu, popularyzując szeroko problemy socjologii medycyny, a przede wszystkim szpitalnictwa, w czasopismach „Szpitalnictwo Polskie” i „Zdrowie Psychiczne”.

Od 1967 r. związana zawodowo z Centrum Kształcenia Medycznego jako adiunkt w Zakładzie Ochrony Zdrowia, a później w Zakładzie Teorii Medycyny Społecznej. Rozwinęła szeroką działalność dydaktyczną na Wydziale Pielęgniarstwa w Akademiach Medycznych w Białymstoku i w Lublinie, gdzie wprowadziła problematykę socjologii medycyny jako aspektu humanistycznego w kształceniu lekarzy i pielęgniarek. W wyniku swoich badań ukazywała wpływ na skuteczność leczenia, szczególnie szpitalnego, właściwej relacji między pacjentem a lekarzem czy pielęgniarką. Uczestniczyła w licznych konferencjach krajowych, poświęconych problemom ludzi starych, z referatami *Psychospołeczne aspekty chorób ludzi starych* (1968) czy *Społeczne problemy leczenia ludzi starych w świetle zebranych pamiątek* (1970). Z zagranicznych wyjazdów należy wymienić udział w Konferencji Akademickich Szkół Podyplomowych w Dreźnie (1973), we Francji prowadziła wykłady m.in. w Ecole Nationale de la Santé Publique w Rennes.

Lata siedemdziesiąte były okresem twórczej pracy naukowej. Kontynuacją tematyki pracy habilitacyjnej (szpital a pacjent) była szeroka akcja pamiątkarska, w której uczestniczyli pacjenci. Zebrane materiały fragmentami publikowała w prasie fachowej. Na emeryturę przeszła w 1977 r., lecz nie zaprzestała swej działalności, zatrudniona na części etatu w Studium III Wieku. Była przewodniczącą Sekcji Socjologii Szpitalnictwa w Polskim Towarzystwie Socjologicznym, którą stworzyła i do której pozyskała obok socjologów lekarzy, psychologów, a nawet architektów.

Zmarła 13 III 1985 w Warszawie.

Ważniejsze publikacje: *Zakład w Henrykowie*. „Opiekun Społeczny” 1939 nr 2. – *Opieka społeczna*. „Wiedza i Życie” 1939 nr 6. – *Uchodźcy polscy na Węgrzech*. Budapeszt 1945. *O kształceniu pracowników społecznych*. „Opiekun Społeczny” 1947 nr 1. – Redakcja, wstęp i opracowanie pamiętnika uchodźcy J. Kurdybowicza: *Tulaczym szlakiem*. Wrocław 1958. – *Służba zdrowia i opieka nad uchodźcami polskimi na Węgrzech (1939–1945)*. „Archiwum Historii Medycyny” 1959 nr 4. – *Dzieci ocalone od zagłady*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1960 nr 3. – *Młodość polska na Węgrzech*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1963 nr 2. – *O kształceniu pracowników społecznych*. „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1960. – *Dwie koncepcje społecznego oddziaływania. Model pomocy i opieki*, 1961. – *Szpital w oczach socjologa*. „Szpitalnictwo Polskie” 1961 nr 5. – *Sytuacja chorego w szpitalu*. „Szpitalnictwo Polskie” 1964 nr 4. – *Adaptacja chorego do zastanej sytuacji w klinice*. „Zdrowie Psychiczne”

1964 nr 4. – *Medyczne i psychospołeczne cechy zbiorowości polskiej*. „Szpitalnictwo Polskie” 1965 nr 1. – *Społeczny aspekt szpitala*. „Szpitalnictwo Polskie” 1965 nr 6. – *Szpital – pacjent. System społeczny kliniki internistycznej*. Wrocław 1966. – *Ziemia węgierska azylem Polaków 1939–1945*. Współautor: T. Csorba. Warszawa 1985.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. sł. 109.

Wanda Wyrobkowa-Pawłowska

DENEKA Z SAŁKÓW JADWIGA (1911–1944)

WYCHOWAWCA, OPIEKUNKA SPOŁECZNA

Urodziła się 27 VII 1911 w Łodzi jako córka Franciszka, kolejarza, i Marianny z Baranowskich. Otrzymała maturę w 1933 r. w gimnazjum im. Woszczyńskiej.

Przeniosła się do Warszawy i pracowała jako wychowawczyni w „Naszym Domu” na Bielanach, współdziałając z Maryną Falską. Tam też mieszkała przez szereg lat w bursie. Równocześnie prowadziła świetlicę Polskiego Białego Krzyża dla żołnierzy I pułku lotniczego. W 1934 r. wstąpiła na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Interesowała się wychowaniem małego dziecka (grupa D). Po dwuletniej przerwie ukończyła studia w 1938 r. Od 1936 do połowy 1943 r. pracowała w Komitecie Umieszczania Sierot w Rodzinach. W toku tej pracy zebrała obszerne materiały badawcze o wychowaniu dziecka w rodzinie zastępczej. Te bardzo cenne i dobrze opracowane materiały uległy zniszczeniu w czasie wojny. Była niezwykle wytrwała i wnikliwa w pracy badawczej, serdeczna w pracy wychowawczej i opiekuńczej.

W 1939 r. wzięła udział w walkach na barykadach w obronie Warszawy. W 1941 r. wstąpiła do organizacji Polskich Socjalistów. Zorganizowała grupy PS na Kole i Woli, współpracowała również z działaczami „Barykady Wolności”. Praca w Zarządzie Miejskim ułatwiała jej kontakty z sierocińcem żydowskim w getcie na Karolkowej, z Januszem Korczakiem i jego współpracownikami. Część z nich kierowano do partyzantki, dla innych szukano możliwości ukrycia się. Została aresztowana 25 XI 1943 w czasie odbijania na powielaczu „Biuletynu Robotniczej Polskiej Partii Socjalistycznej”. Torturowana na Szucha, nie wydała nikogo. Uwięziona potem na Pawiaku, przekazała szereg grypsów ostrzegających towarzyszy.

Rozstrzelana w ruinach getta w nocy z 6 na 7 stycznia 1944.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. kart. 384. – *Rodziny zastępcze w Łodzi*. Pod red. A. Majewskiej. Łódź 1948. – W. Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*. Warszawa 1974. – *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski*. Warszawa 1988. – Relacja brata, płk. T. Sałka.

Wanda Wyrobkowa-Pawłowska

DINTER HENRYK STANISŁAW (1912–1980) **PEDAGOG SPOŁECZNY, NAUCZYCIEL, PISARZ, PRACOWNIK SOCJALNY**

Urodził się 29 III 1912 w Łodzi, w rodzinie robotniczej. Szkołę podstawową i stojące na bardzo dobrym poziomie Seminarium Nauczycielskie im. Ewarysta Estkowskiego ukończył w swoim rodzinnym mieście. Następnie kontynuował studia pedagogiczne na Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej – Oddział Łódzki. Z przerwami był jej słuchaczem do 1934 r. Jego praca zawodowa i społeczna koncentrowała się od początku wokół zagadnień wychowawczo-socjalnych. Pełnił w Łodzi kolejno funkcje: wychowawcy–nauczyciela w Domu Wychowawczym im. Stefana Żeromskiego, organizatora kolonii letnich oraz opiekuna młodzieży rzemieślniczej.

W październiku 1935 r. przeniósł się do Warszawy. W latach 1935–1938 był studentem Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Prócz studiów podjął pracę w Instytucie Spraw Społecznych i Sądzie dla Nieletnich. Mimo iż napisał w 1938 r. pracę dyplomową *Środowisko podsądnych warszawskiego Sądu dla Nieletnich*, nie złożył egzaminu końcowego. Natomiast po latach swoje doświadczenia kuratora sądowego spożytkował w twórczości literackiej (*Patrząc na Warszawską Nike*, 1972).

Współpracował zawodowo z Józefem Czesławem Babickim. Obaj przez trzy lata (1936–1939) wykładali na Studium Pracy Społecznej we Lwowie. Poza tym współpracował z nim bliżej od jesieni 1937 r., gdy podjął odpowiedzialną funkcję w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej. Ich współpraca i serdeczne współzycie trwały do śmierci Babickiego.

We wrześniu 1939 r. współpracował ze Stanisławem Papuzińskim w IV Okręgu Opiekuńczym m. st. Warszawy, obejmującym Wolę i Koło. Papuziński był kierownikiem IV Ośrodka Zdrowia i Opieki Społecznej, Dinter kierował IV Okręgiem Komitetu Samopomocy Społecznej, powołanym 5 IX 1939. Wkrótce wszedł do Centrali Komitetu, do tzw. Sekcji Organów Lokal-

nych na stanowisko instruktora–lustratora okręgowego. Jako Okręgowy Kierownik Opieki Społecznej przy Delegaturze Rządu na Kraj, znający dobrze środowisko łódzkie, przewiózł do Łodzi pieniądze dla rodzin dotkniętych represjami niemieckimi. Równocześnie uczestniczył w pracach Wydziału VI Społecznej Organizacji Samoobrony, który nosił nazwę „Ochrona człowieka”. Jego pierwszym kierownikiem była Zofia Kossak-Szczucka; po jej aresztowaniu Dinter przejął prowadzenie Wydziału. Pomoc rodzinom aresztowanych i straconych, wysyłanie paczek żywnościowych do obozów koncentracyjnych, prowadzenie wywiadu w warszawskich i prowincjonalnych więzieniach – oto podstawowe działania podejmowane przez SOS.

Mimo rozlicznych obowiązków Dinter nie tracił kontaktu z ludźmi i instytucjami sobie bliskimi, z którymi był związany emocjonalnie i intelektualnie. Na wiosnę 1941 r. otrzymał od prof. Heleny Radlińskiej polecenie zorganizowania tajnego kompletu studiów z pedagogiki społecznej. Od wiosny 1941 do stycznia 1944 r. czuwał nieprzerwanie nad zajęciami sześćosobowego kompletu Studium Pracy Społeczno-Oświatowej. Dinter prowadził zajęcia na temat organizacji i praktyki opieki społecznej, natomiast Babicki mówił o opiece nad dzieckiem.

Od początku 1941 do wiosny 1944 r. był także wykładowcą na dokształcających kursach pedagogicznych prowadzonych dla pracowników zakładów opiekuńczych. Kursy firmowało i subwencjonowało Tajne Stowarzyszenie Uczestników Walki o Szkołę Polską, a ich kierownikiem był Babicki.

Dinter był kolejno członkiem Służby Zwycięstwu Polski, Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej. Brał udział w powstaniu warszawskim. W stopniu kaprała podchorążego, następnie porucznika walczył na Starym Mieście w 104 kompanii. Po upadku Starówki przedostał się do Śródmieścia. Za działalność bojową był dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych. Medal Wojska Polskiego „Polska swemu Obrońcy” został mu nadany czterokrotnie za konspiracyjną służbę wojskową. Był także odznaczony Krzyżem Armii Krajowej, pośmiertnie – Krzyżem Powstania Warszawskiego. Za działalność cywilną w konspiracji otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami.

Lata po II wojnie światowej przeżył w Łodzi. Miastu temu, jego ludziom i sprawom oddał swoje siły i zdrowie. Należy podkreślić szczególne zasługi Dintera w kształceniu pracowników społecznych dla różnego rodzaju agend Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Z inicjatywy tego Ministerstwa powołane zostało w czerwcu 1945 r. Centrum Szkolenia Pracowników Opieki Społecznej, Dinter został jego dyrektorem. Dla organizującej się wtedy opieki socjalnej w ciągu pięciolecia 1945–1950 Centrum przepro-

wadziło ogółem 49 różnych kursów, w których uczestniczyło 1500 osób. Mając tak bogate doświadczenie w tej dziedzinie kształcenia, napisał pracę *Program, formy i metody szkolenia państwowych referentów opieki społecznej na krótkoterminowych kursach*, na podstawie której uzyskał w 1949 r. magisterium pedagogiki społecznej na Uniwersytecie Łódzkim.

Po zamknięciu Centrum do jego bogato wyposażonych pomieszczeń przeniesiony został Ośrodek Szkolenia Pracowników Socjalnych, który pod dyrekcją Dintera kontynuował pracę do października 1953 r. Po likwidacji Ośrodka zaczął on pracować w szkolnictwie. Był dyrektorem zakładu wychowawczego dla dzieci moralnie zagrożonych w Grodkowie (1953–1955). Następnie wrócił do Łodzi i został dyrektorem szkoły, wykładowcą w liceum nauczycielskim, pełnił też funkcję pierwszego dyrektora Policealnego Studium Pracowników Socjalnych (1967–1968).

W 1972 r. przeszedł na emeryturę. Zdrowie jego zaczęło w tym czasie systematycznie podupadać. Mimo to nadal zajmował się pracą w różnych organizacjach społecznych. Należy podkreślić zwłaszcza jego udział w pracach Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej. Najbardziej znaczącą inicjatywą Dintera w Oddziale Łódzkim było zorganizowanie w 1980 r. cyklu seminariów na temat rodowodu polskiej pedagogiki społecznej. W końcowej fazie planował wydawnictwo pod tym samym tytułem. Śmierć przeszkodziła mu w doprowadzeniu dzieła do końca.

Zmarł 4 IX 1980.

Ważniejsze publikacje: *Młdzież zaniedbana polem pracy opiekunów społecznych*. „Opiekun Społeczny” 1937 nr 4. – *Dzieje wielkiej kariery – Łódź w latach 1832-1861*. Łódź 1963. – *Ludzie starzy na rencie*. W wydaniu zbiorowym *Włókniarze łódzcy*. Red. E. Rosset. Łódź 1966. – *Patrząc na Warszawską Nike*. (Powieść). Łódź 1972. – *Spod czarnych dymów – Łódź w latach 1861–1918*. Łódź 1978. – *Sekcja Społeczno-Oświatowa Wydziału Pedagogicznego WWP podczas okupacji – w świetle aktywności Heleny Radlińskiej*. W wydaniu zbiorowym *Problem kształcenia pracowników społecznych*. Red. I. Lepalczyk. Warszawa 1981.

Ponadto drukował artykuły w czasopismach „Życie Młodych”, „Opiekun Społeczny”, w konspiracyjnych „Raclawicach”, w „Kronice”, „Odgłosach” oraz „Głosie Włókniarzy” (rubryka *Rozmowy o wychowaniu*).

I. Lepalczyk, *Henryk Stanisław Dinter*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1982 nr 8. – Archiwum rodzinne Dinterów.

Irena Lepalczyk

DUDKOWA ZE ZGLIŃSKICH MARIA (1901–1948) PEDAGOG SPOŁECZNY, WYCHOWAWCA, ORGANIZATORKA

Urodziła się 19 XII 1901. Dzieciństwo i wczesną młodość spędziła w Samarze, gdzie ukończyła gimnazjum. Dwa lata studiowała na uniwersytecie w Taszkencie. Po powrocie do kraju pracowała w bibliotece w Kaliszu, a następnie w Warszawie, gdzie wstąpiła w 1927 r. na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej, na kierunek bibliotekarski. Jeszcze w czasie studiów pracowała jako bibliotekarka w Bibliotece Wszechnicy. Od 1936 r. prowadziła zajęcia świetlicowe z żołnierzami, a następnie, coraz bardziej zainteresowana kontaktem wychowawczym, w tymże roku zaczęła pracować w Pogotowiu Opiekuńczym dla Dzieci, gdzie wytrwała przez całą okupację aż do powstania.

W 1946 r. wróciła do pracy opiekuńczej – mimo ciężkiej niedomogi serca – jako lustratorka domów opieki dla ludzi starych. Te ostatnie trzy lata pracy były dla niej okresem szczególnie twórczej działalności. Ujawniając ukryte zdolności i potrzeby ludzi starych, potrafiła stworzyć im warunki, w których odżywali w aktywności, którą umiała wyzwolić dzięki stałym poszukiwaniom metod współpracy i współżycia. Projektowała stworzenie Koła Przyjaciół Starców, umiała pozyskać młodych i młodszych do współpracy. Organizowała spotkania między domami opieki a szkołami, wymianę korespondencji, nawiązywanie kontaktów przyjacielskich i wzajemnych odwiedzin, wystawy własnych prac ludzi starych. W 1948 r. brała czynny udział w przygotowaniu wystawy Wydziału Opieki Społecznej Resortu Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu m.st. Warszawy, która ukazywała całokształt zróżnicowanych form i dziedzin prac opiekuńczych w okresie minionych trzech lat oraz ogrom potrzeb. Uczestniczyła w czterech konferencjach opieki społecznej, które miały na celu zapoznanie pracowników i współpracowników, zwłaszcza cudzoziemców i instytucji opiekuńczych szwajcarskich i szwedzkich, z potrzebami oraz formami i metodami pomocy społecznej w Polsce.

Odeszła w okresie pełnej działalności zawodowej. Zmarła nagle, w pracy, 27 IV 1948.

Wśród artykułów, jakie napisała, należy wymienić jako najważniejszy: *Wytwarzanie odpowiedniej atmosfery współżycia w domach opieki dla starców*. „Opiekun Społeczny” 1948 nr 4.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. kart 94. – M. Biskupska, *Śp. ze Zglińskich Maria Dudkowa*. „Opiekun Społeczny” 1948 nr 4.

Wanda Wyrobkova-Pawłowska

JEŻEWSKI KAZIMIERZ (1877–1948) WYCHOWAWCA, TWÓRCA GNIAZD SIEROCYCH

Urodził się 1 III 1877 we wsi Cierno koło Jędrzejowa jako syn Aleksandra, powstańca styczniowego, i Marii z Gaszyńskich. Po klęsce powstania wielodzietna rodzina Jeżewskich (sześciu synów i dwie córki) przeniosła się do Warszawy. Na jego osobowość duży wpływ wywarły również ówczesne prądy pozytywistyczne, zwłaszcza hasło pracy organicznej i oświaty dla ludu. Po ukończeniu V gimnazjum w Warszawie wyjechał na studia najpierw do Danii, a następnie do Szwajcarii.

Na wiadomość o wybuchu rewolucji 1905 r. wrócił do kraju i włączył się aktywnie do pracy w Komitecie Sienkiewiczowskim, powstałym dla ratowania od głodu i zimna dzieci robotniczej Warszawy. W 1906 r. Komitet ten przekształcił się w Towarzystwo Opieki nad Dziećmi, w którym Jeżewski pełnił najpierw funkcję sekretarza, a następnie wiceprezesa. Dzięki jego staraniom powstał wówczas prototyp rodzinnego domu dziecka przy ul. Hożej 9, gdzie pod opieką przybranej matki wychowywało się dziesięcioro dzieci. Był to moment zwrotny w jego życiu. Z końcem 1906 r. wyjechał dla dokończenia studiów. Za granicą, niewątpliwie w Szwajcarii, powstał jego projekt gniazd sierocych – tu bowiem Jeżewski mógł najlepiej zapoznać się z reformatorskimi koncepcjami w dziedzinie opieki nad dzieckiem osieroconym (m.in. Lidii von Wikfring).

W 1907 r. wrócił do kraju i rozpoczął ożywioną działalność w zaborze austriackim. W 1908 r. opublikował we Lwowie broszurę: *W sprawie zorganizowania krajowej opieki nad dziećmi w Galicji*. Zajął się organizowaniem rodzinnych domów tzw. „gniazd” dla sierot, kierując się przekonaniem, że właściwe środowisko zastępczo-rodzinne powinno zapewniać odpowiednie warunki dla wszechstronnego rozwoju dziecka i wychowania przez pracę, w zamiłowaniu do przyrody. W atmosferze wielodzietnej rodziny, wspólnie pracującej na dostatnie utrzymanie, należy każdemu dziecku zapewnić nie tylko niezbędną opiekę indywidualną, ale również przygotowanie do samodzielnego życia po ukończeniu szkoły zawodowej czy nawet wyższej uczelni. We wrześniu 1908 r. Jeżewski uzyskał zatwierdzenie statutu Towarzystwa Gniazd Sierocych i po uporczywych staraniach zorganizował pierwsze rodzinne gniazdo sieroce w Stanisławczyku koło Przemyśla, które sam prowadził przez dwa lata. Jego starania uzyskały poparcie takich wybitnych postaci, jak Maria Konopnicka, Henryk Sienkiewicz, Eliza Orzeszkowa i Władysław Reymont.

Od 1911 r. przebywał w Warszawie, kierując sprawami rozwoju gniazd sierocych jako dyrektor Towarzystwa. Wzrost liczby dzieci osieroconych w okresie I wojny światowej skłonił go do dalszych poszukiwań form opieki całkowitej. Wówczas to powstała koncepcja wioski sieroczej jako zgrupowania gniazd sierocych, opartych na wzorowo prowadzonych, wyspecjalizowanych, powiązanych ze sobą gospodarstwach rolnych. Wioska miała mieć swój samorząd i różne szkoły. Do jej zadań miało należeć m.in. spełnianie roli ośrodka gospodarczej i społecznej kultury, promieniującej na okolicę. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Jeżewski zwrócił się do władz państwowych z projektem zorganizowania wioski dla sierot powojennych i nazwania jej „Kościuszkowską” dla uczczenia setnej rocznicy śmierci Naczelnika Narodu. W 1919 r. Sejm Ustawodawczy podjął taką uchwałę, zlecając rządowi przygotowanie odpowiedniej ustawy. Mimo jego usilnych starań dopiero w 1929 r. utworzona została fundacja państwowa pod nazwą „Wieś Kościuszkowska”. Trudne warunki kryzysu gospodarczego spowodowały, że zamiast planowanych dziesięciu gniazd sierocych utworzono tylko pięć. W okresie międzywojennym skoncentrował całą swoją energię na sprawie wiosek. Niezrażony trudnościami, popularyzował i doskonalił swój program. Warto przy tym podkreślić, że statut wioski przyznawał wychowankom wioski więcej niż ustawa o opiece społecznej z 1923 r., w której obowiązek opieki nad sierotami dotyczył dziecka do szesnastego roku życia. Doświadczenia gniazd sierocych wykazywały, że dzieciom potrzebna jest opieka i pomoc aż do pełnego usamodzielnienia. W tym celu utworzył fundusz kształcenia zawodowego i fundusz posagowy. Pragnął, aby wychowankowie pozostawali po opuszczeniu gniazd we wspólnocie. Z jego inicjatywy powstał Związek Gniaździaków, przekształcony później w Związek Pracowników Społecznych.

W okresie okupacji Jeżewski nie przerwał swej działalności, mimo zakazania przez okupanta legalnej działalności Towarzystwa Gniazd Sierocych. W Warszawie, w willi, w której zamieszkał (przy ul. Wojska Polskiego na Żoliborzu), zorganizował bursę dla swych wychowanków (druga powstała w pobliżu, przy ul. Brodzińskiego) na wzór domu rodzinnego, w którym umieszczono małe dzieci. Oprócz burs działały trzy gniazda sieroce: koło Sochaczewa, Miechowa i Tarnobrzega. Brał udział w konspiracji, przygotowując młodzież do walki. Wielu jego wychowanków uczestniczyło w powstaniu warszawskim.

Po upadku powstania Jeżewski przebywał wraz z dziećmi w okolicach Zakopanego, a następnie w Krakowie. Tam też powstało biuro Towa-

rzystwa, kierowane przez Wacława Welczera. Po powrocie do Warszawy podjął starania o reaktywowanie Towarzystwa Wiosek Kościuszkowskich. Początkowo uzyskał poparcie władz, borykających się z masowym wówczas problemem sieroctwa powojennego. W 1945 r. napisał broszurę *Wioski i Gniazda Kościuszkowskie*, wydaną w 200. rocznicę urodzin Kościuszki. Państwo przyznało pod przyszłe wioski duże tereny w woj. poznańskim i gdańskim. Powstały tam dalsze gniazda, szkoły i przedszkola, służące całej okolicy. Powstały także bursy; organizowano tam także kolonie dla setek dzieci warszawskich. Mimo ciężkiej choroby dalej uczestniczył w rozbudowie gniazd i tworzeniu wiosek. Po 1948 r. nastąpiła likwidacja organizacji społecznych, w tym TGŚ, co Jeżewski głęboko przeżył. Zmarł nagle 15 III 1948 po czterdziestu latach ofiarnej i owocnej pracy.

Pozostał po nim oryginalny dorobek pedagogiczny, wywodzący się z idei zapewnienia osieroconemu dziecku środowiska rodzinnego. Był dla ponad 1200 wychowanków gniazd sierocych wzorem ojca–opiekuna, patrioty i obywatela. Z inicjatywy jego wychowanków powstało w 1957 r. w Warszawie Koło Przyjaciół Dzieci im. Kazimierza Jeżewskiego, popularyzujące idee swego patrona oraz prowadzące różnorodną działalność na rzecz dzieci wymagających opieki, zwłaszcza na rzecz rodzinnych domów dziecka.

Ważniejsze prace: *Do pracy od podstaw*. Lwów 1906. – *Gniazda sieroce i jaka jest różnica między wychowawczym systemem gniazd a pokrewnymi systemami dobroczynnego wychowania*. Warszawa 1910. – *Program wychowania Towarzystwa Gniazd Sierocych na tle ogólnej działalności T.G.Ś. za czas pierwszych dziesięciu lat pracy*. Warszawa 1918. – *Narodowa Fundacja Wiosek Kościuszkowskich wg projektu Towarzystwa Gniazd Sierocych*. Warszawa 1924. – *Wzorowe fermy włościańskie czyli program działalności T.G.Ś*. Lwów 1910. – *Spółeczno-wychowawczy program Towarzystwa Wiosek Kościuszkowskich*. Warszawa 1926. – *Wioski i ogniska Kościuszkowskie. Gospodarczy i społeczno-wychowawczy program działalności T.G.Ś*. Warszawa 1930 (nast. wyd. 1936, 1946). – *Ślusznosc zasady „oddaj, coś winien”*. Warszawa 1933.

„Przyjaciel Dziecka” 1958 nr 8 specjalny, poświęcony opiece nad sierotami. – *Kazimierz Jeżewski – system wychowawczy. Materiały z sesji pedagogicznej 19 III 1968*. Warszawa 1969. – *Kazimierz Jeżewski i jego dzieło*. Opr. W. Żelazko. Warszawa 1965. – J. Lachowicz, *Krótką charakterystyką poglądów i działalności Kazimierza Jeżewskiego*. Toruń 1976. – *Pedagog czynu – Kazimierz Jeżewski*. Red. B. Cichy. Warszawa 1978. – *Kazimierz Jeżewski – myśli i dzieło. Materiały z sympozjum poświęconego 100 rocznicy urodzin Kazimierza Jeżewskiego. Jędrzejów 30 XI–1 XII 1977*. Kielce 1980.

– *Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowo-pedagogicznej poświęconej doświadczeniom rodzinnych domów dziecka w Polsce Ludowej, odbytej w dniach 11 i 12 listopada 1985 r.* Warszawa 1986.

*Jan Przewłocki
Uzup. Albin Kelm*

JĘDRZEJOWSKA Z PRAUSSÓW JADWIGA (1904–1978) GEOLOG, ORGANIZATORKA POMOCY I OPIEKI SPOŁECZNEJ

Urodziła się 13 XII 1904 w Warszawie. Jej ojcem był Ksawery Prauss, geolog, wybitny działacz oświatowy, członek Polskiej Partii Socjalistycznej, minister oświaty w 1918 r., współtwórca systemu szkolnictwa, matką – Zofia z Kuleszów, matematyk, członek PPS, posłanka. Środowisko rodzinne wywarło duży wpływ na jej osobowość i zainteresowania. Pierwsze lata życia spędziła za granicą, gdyż rodzice, aresztowani, a potem zwolnieni, musieli opuścić kraj. Po powrocie w 1911 r. ojciec założył, zgodnie ze swoimi nowoczesnymi koncepcjami nauczania, wzorową szkołę dla dzieci słabowitych w Zakopanem. Tam też uczęszczała do szkoły, w której uczyli jej rodzice. Był to bardzo szczęśliwy okres w jej życiu. Żyła w szczególnym środowisku polskiej inteligencji, poznała takich ludzi, jak Stefan Żeromski, Wacław Sieroszewski, Karol Szymanowski. Poznała też swego przyszłego męża.

Wybuch I wojny światowej spowodował, że rodzina Praussów musiała wielokrotnie zmieniać miejsce pobytu. W końcu osiedliła się w Warszawie, gdzie Jędrzejowska otrzymała maturę i wstąpiła na Wydział Geografii Uniwersytetu Warszawskiego. W 1923 r. przerwała jednak studia, by poślubić Henryka Jędrzejewskiego i wyjechać z mężem (który właśnie uzyskał stypendium Instytutu Pasteura jako przyszły pracownik Instytutu Radowego) do Paryża. Ukończyła studia geologiczne na Sorbonie. Po powrocie do Warszawy pracowała jako nauczycielka geografii w gimnazjum „Współpraca”, podczas wakacji zaś organizowała kolonie dla dzieci w Małkini. Jej mąż ze względu na przynależność do Komunistycznej Partii Polski nie otrzymał pracy w Instytucie Radowym. Po jego aresztowaniu w 1932 r. została pozbawiona przez władze szkolne prawa nauczania. Wkrótce pozostała sama z dwuletnią córeczką, gdyż jej mąż, wydalony do Moskwy, został tam zamordowany, podobnie jak tylu innych komunistów polskich.

W 1934 r. podjęła organizację eksperymentalnej placówki, której celem było przygotowanie kobiet do pracy. Powstało więc Biuro Pośrednictwa

Pracy, organizujące również pomoc dla samotnych kobiet oraz młodocianych dziewcząt. W ten sposób powstał z kolei Miejski Dom Kobiety przy ul. Leszno, przy Wydziale Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy. Było to schronisko dla bezdomnych kobiet, niezamężnych matek z dziećmi, a przy nim internat dla dziewcząt kierowanych na kursy zawodowe prowadzone częściowo przez MDK. Funkcjonował tam również szpitalik. W MDK często odbywały praktyki studentki ze Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. W chwili wybuchu wojny MDK został włączony do obrony ludności Warszawy, a w okresie okupacji stał się placówką intensywnej pracy konspiracyjnej, udzielając schronienia, pomocy sanitarnej, dostarczając fikcyjnych dokumentów ukrywającym się. Jędrzejowska kierowała całokształtem prac, które kontynuowano również po jej aresztowaniu 13 XI 1942. Prowadziła też komórkę redakcyjną „Tygodnika Informacyjnego”.

Więziona na Pawiaku, intensywnie uczestniczyła we wszystkich formach pomocy współwięźniarkom. Po pobycie w szpitalu więziennym, gdzie musiała poddać się operacji, zaczęła pracować w kolumnie sanitarnej, która była ogniwem siatki konspiracyjnej Pawiaka. Oficjalnie miała dbać o czystość pomieszczeń więziennych i opiekować się chorymi. Dzięki tym obowiązkom uzyskała dostęp do więźniarek zamkniętych w izolatkach, którym dostarczała środków znieczulających i, co ważniejsze, informacji, przekazywała grypsy. Nie da się przecenić roli, którą odegrała na Pawiaku. 30 VII 1944, na krótko przed likwidacją Pawiaka, została wywieziona do Ravensbrück, gdzie również zgłosiła się do pracy w szpitalu zakaźnym. Był to najtrudniejszy czas dla niej, wymagający dużej odporności psychicznej, gdyż jej pomoc decydowała często o życiu ludzkim. Przyczyniła się do uratowania dziesiątków ludzi, co podkreślają liczne relacje świadków.

5 III 1945 wywieziono ją do Stuttgartu i kazano pracować w gospodarstwie. Natychmiast po wkroczeniu do miasta wojsk francuskich zaczęła działać jako kierownik biura w ośrodkach skupiających Polaków i znów niosła pomoc, ułatwiając ludziom przetrwanie. Aktywnie propagowała powrót do kraju.

Mimo zniszczonego zdrowia zaraz po powrocie przyjęła stanowisko inspektora pracy w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej. Otrzymała delegację na teren Dolnego Śląska dla zorganizowania pomocy i opieki zdrowotnej dla kobiet powracających z wojennej tułaczki. Zorganizowała osiem ośrodków o zróżnicowanym profilu: dom we Wrocławiu w 1946 r. na wzór warszawskiego MDK oraz Domy Matki i Dziecka we Wrocławiu

i Janowicach, ośrodki wypoczynkowe i inne (np. szkoleniowe), spółdzielnie pracy umożliwiające kobietom szybkie usamodzielnienie. Różnorodność i wielość form organizujących życie i pracę wymagała wyobraźni społecznej i doświadczenia, a także umiejętności pracy zespołowej. Wszystkie te cechy Jędrzejewska posiadała w wysokim stopniu.

W 1948 r. wróciła do Warszawy na stanowisko naczelnika Wydziału Socjalnego w Polskim Radiu. Stworzyła Dom Społeczny Polskiego Radia prowadzący liczne formy pomocy dzieciom i młodzieży – od żłobka, przedszkola, ambulatorium i kolonii po kursy zawodowe i obozy wędrownie. Stał się on wzorcem form pomocy w rozwoju dzieci i młodzieży. W 1951 r. została sekretarzem generalnym Centralnego Urzędu Radiofonii, lecz nadal podlegał jej Wydział Socjalny.

Była członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i pełniła w niej różne funkcje.

Od 1954 r. jako dyrektor Zarządu Urządzeń Turystycznych przy PTTK była jednym z organizatorów turystyki masowej – aż do 1967 r., kiedy przeszła na emeryturę. Mimo choroby interesowała się warunkami życia byłych więźniów z okresu okupacji, którym niegdyś pomagała w ekstremalnych warunkach obozu i więzienia, tworząc wokół siebie atmosferę spokoju i bezpieczeństwa.

Zmarła po ciężkiej chorobie 27 II 1978.

O swojej pracy w Miejskim Domu Kobiet pisała w artykule *Miejski Dom Kobiet*. „Biuletyn Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej – Człowiek w Pracy i Osiedlu”.

A. Szemińska, *Jadwiga Jędrzejewska*. „Przegląd Lekarski” 1979 nr 1. – P. Gojawiczyńska, *Krata*. Warszawa 1945. – A. Czuperska-Śliwicka, *Cztery lata ostrego dyżuru. Wspomnienia z Pawiaka 1940–1944*. Warszawa 1968. – *Wspomnienia więźniów Pawiaka (1939–1944)*. Warszawa 1964.

Wanda Wyrobkowska-Pawłowska

KACPRZAK MARCIN (1888–1968) **LEKARZ, ORGANIZATOR, POPULARYZATOR OŚWIATY** **SANITARNEJ I HIGIENY SPOŁECZNEJ**

Urodził się 6 XI 1888 w Podolszycach k. Płocka, w rodzinie chłopskiej. Medycynę studiował w Paryżu, gdzie w 1915 r. otrzymał dyplom lekarza.

Wróciwszy do kraju w 1921 r. rozpoczął pracę w Warszawie jako lekarz sanitarny, w 1924 r. został wykładowcą medycyny społecznej w nowo powstałej z fundacji Rockefellera Państwowej Szkole Higieny w Warszawie przy ul. Chocimskiej. W latach trzydziestych był wykładowcą na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej w zakresie higieny społecznej.

Wieloletni okres działalności zawodowej i społecznej Kacprzaka to kształcenie lekarzy, badania stanu zdrowotności ludności, organizacja opieki zdrowotnej i form podnoszenia sprawności fizycznej dzieci i młodzieży. Szczególnie wiele uwagi poświęcał problematyce zdrowotnej wsi, a w wyniku nowatorskich badań powstała pierwsza monografia *Wieś płocka*. Współpracował z Instytutem Spraw Społecznych w badaniach stanu zdrowotnego ludności. W okresie międzywojennym był współtwórcą i współorganizatorem akcji popularyzatorskich w zakresie higieny i oświaty sanitarnej, m.in. konkursu „zdrowie w chacie wiejskiej”. Uczestniczył w pracach Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”. Był współtwórcą i prezesem Towarzystwa Medycyny Społecznej. Przez wiele lat współpracował z Sekcją Higieny Ligi Narodów, przenosząc doświadczenia światowe na teren kraju. Od 1934 r. uczestniczył w pracach Komitetu Sanatorium Przeciwgruźliczego dla Dzieci w Rudce, w latach 1934–1950 był jego prezesem. Wiele energii włożył w tworzenie i utrzymanie tej ważnej placówki. Chętnie zresztą spędzał tu swoje urlopy.

W okresie okupacji oprócz udziału w tajnym kształceniu lekarzy pełnił funkcję kierownika referatu zdrowia w Departamencie Pracy i Opieki Społecznej Delegatury Rządu na Kraj.

Po wojnie został profesorem zwyczajnym w Akademii Medycznej w Warszawie, a od 1953 r. przez dziesięć lat był jej rektorem. W tym czasie był prezesem Polskiego Towarzystwa Higienicznego i Towarzystwa Świadomego Macierzyństwa, a także brał czynny udział w pracach Światowej Organizacji Zdrowia, za co otrzymał jej najwyższe wyróżnienie – nagrodę Leona Bernarda.

Był członkiem Polskiej Akademii Nauk i wielu towarzystw naukowych na świecie.

Obok zagadnienia opieki zdrowotnej i stanu zdrowotnego ludności, który uważał za „największy skarb narodu”, szczególną jego troską były problemy etyki lekarskiej – etosu lekarza kształtowanego w procesie wychowania kadr medycznych. Był autorem prawie 400 publikacji popularnych i naukowych, wśród których należy wymienić zwłaszcza: *Wieś płocka* (1937),

Stan opieki lekarskiej nad ludnością wiejską (1937), *Gruźlica na wsi* (1938). Współpracował z czasopismem „Opiekun Społeczny”.

Zmarł 14 VII 1968.

Archiwum Pracownika Socjalnego TWWP, sygn. T. 13. – Jubileusz działalności dydaktycznej prof. Marcina Kacprzaka. „Życie Szkoły Wyższej” 1958 s. 112.

Wanda Wyrobkowa-Pawłowska

KUCZKOWSKA Z TRZASKALSKICH IZABELA (1911–1988) **ORGANIZATORKA POMOCY I OPIEKI SPOŁECZNEJ**

Urodziła się 18 IX 1911 w Warszawie, w rodzinie rzemieślniczej. Ojciec jej był krawcem w Teatrze Wielkim. Ukończyła w Warszawie gimnazjum i – zanim zdała maturę w 1932 r. – podjęła studia na Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej. Zainteresowana zagadnieniami opiekuńczo-wychowawczymi uczyła się również na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej. Już w 1934 r. podjęła pracę w Wydziale Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy w zakresie opieki otwartej. Wyszła za mąż za Jana Kuczkowskiego, zoologa, bliskiego współpracownika Jana Żabińskiego w Warszawskim Ogrodzie Zoologicznym. Miała jednego syna.

Po wybuchu wojny została kierownikiem referatu opieki społecznej w XII Ośrodku Zdrowia i Opieki Społecznej na ul. Grochowskiej. W swojej pracy opiekuńczej, szczególnie nad dziećmi i młodzieżą, nie ograniczała się do oficjalnie zezwolonej przez Niemców działalności, ale dążyła do rozpoznania całości potrzeb swoich podopiecznych, a następnie do zaspokajania ich w zakresie pomocy materialnej i wychowawczej, często środkami nielegalnymi. Poza pracą zawodową w Ośrodku działała w organizacji konspiracyjnej Front Odrodzenia Polski, utworzonej przez Zofię Kossak-Szczucką, oraz współpracowała z SOS (Społeczną Organizacją Samoobrony), ratując ludność cywilną na terenach okupowanych. Współdziałała z Chłopską Organizacją Wolności „Raclawice”, której wybitnym działaczem był jej szwagier, Roman Tyczyński. Dom jej rodziców przy ul. Kruczej 19 był przez cały okres okupacji miejscem schronienia zagrożonych, zarówno dorosłych, jak i dzieci. Znaczącą rolę opiekuńczą spełniała też jej matka – Kazimiera Trzaskalska, zawsze chętnie służąca pomocą tym, którzy jej potrzebowali. Kuczkowska była też łączniczką w Radzie Pomocy Żydom – Żegocie,

w referacie opieki nad dziećmi żydowskimi. Wychowywała do końca wojny żydowską dziewczynkę. W czasie powstania pracowała w szpitalu, organizowała tam żywność, leki i odzież.

Po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. pojechała na Śląsk, by uczestniczyć w organizowanej tam przez Ministerstwo Przemysłu akcji społecznej. Inspiratorem i kierownikiem akcji był Stanisław Papuziński, który ze zniszczonej Warszawy ściągał dawnych swoich kolegów ze Studium. Kuczkowska była tam szczególnie cennym współpracownikiem ze względu na swoją inicjatywę i doświadczenie. Rozpoczęła pracę w Hucie „Pokój” w Bytomiu, organizując referat opieki nad dziećmi i młodzieżą oraz matką ciężarną. Powstały żłobek, przedszkole, świetlica o zróżnicowanej tematyce zajęć, a także kolonie letnie. Przez okres tych kilku lat działalności, bardzo intensywnej, umiała stworzyć wiele cennych rozwiązań w zakresie zaspokajania potrzeb rodzin górniczych. Sama też zdobyła nowe doświadczenia w dziedzinie koncepcji i organizacji opieki.

W latach pięćdziesiątych wróciła do Warszawy i podjęła pracę w Ministerstwie Oświaty w Departamencie Opieki nad Dzieckiem jako wizytator Domów Dziecka. Jej odważna postawa i śmiałe, nowatorskie koncepcje wzbogaciły znacznie prawodawstwo resortu. Po licznych przykrościach, jakich doznała w okresie „przemian ideologicznych”, z chwilą reaktywowania działalności Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w 1958 r. wzięła udział w organizowaniu nowo powstających w różnych dzielnicach Warszawy poradni społeczno-wychowawczych. Okręg Stołeczny TPD powierzył jej kierownictwo Poradni Społeczno-Wychowawczej na Mokotowie, a później też w innych dzielnicach. Uczestniczyła w procesie przekształceń poradnictwa z poradni opiekuńczo-psychologicznych w kierunku poradni wychowawczo-zawodowych. Te ogólnie sterowane przemiany były krytycznie oceniane przez niektórych psychologów i wychowawców.

Brak formalnie ukończonych studiów stał się pretekstem do wcześniejszego przeniesienia jej na emeryturę w 1970 r., chociaż w 1968 r. podjęła studia II stopnia na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego i otrzymała absolutorium. Zniechęcona, przerwała wtedy pisanie pracy magisterskiej u prof. Aliny Szemińskiej. Nastąpił bardzo ciężki dla niej okres życia, gdyż nie umiała istnieć bez aktywnego uczestniczenia w życiu społecznym. Wkrótce jednak podjęła działalność społeczną w TPD na Ochocie.

Zmarła po ciężkiej chorobie serca 13 X 1988.

Archiwum Pracownika Socjalnego TWWP, sygn. sl. 130, wspomnienia Janiny Czaplńskiej, wspomnienia Jadwigi Żywieckiej. – I. Sendlarowa, *Izabella Kuczkowska*. „Słowo Powszechnie” z 6 I 1989.

Wanda Wyrobkowska-Pawłowska

KUZAŃSKA-OBRAĆSKOWA MARIA (1915–1976) **WYCHOWAWCA, OŚWIATOWIEC, ORGANIZATORKA POMOCY** **DZIECIOM I MŁODZIEŻY**

Urodziła się 15 III 1915 w Pieczeniewie, woj. łódzkie. Jej matka, pochodząca ze wsi, pracowała w Zgierzu jako tkaczka, ojciec – tylko doraźnie, ze względu na zły stan zdrowia. Szkołę powszechną, a następnie Seminarium Nauczycielskie im. Stefana Żeromskiego ukończyła w Zgierzu w 1933 r. Pracę nauczycielską rozpoczęła w 1936 r. w Towarzystwie Gniazd Sierocych w Olgierdówce. Po roku wyjechała do Warszawy, by tam pracować jako instruktor dziecięcy w organizacji „Pionier” na Woli. Wstąpiła do Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej. W latach 1937–1939 w pierwszym osiedlu Towarzystwa Osiedli Robotniczych (TOR), w którym podjęto szeroką, eksperymentalną akcję wychowawczą, Kuzańska była kierownikiem pracy kulturalno-oświatowej z dziećmi i młodzieżą. W świetlicy dziecięcej w ogródku jordanowskim, a także w poradni wychowawczej była inicjatorem wielu nowych form i metod pracy, oddana z całym młodzieńczym zapałem sprawie wychowania dzieci robotniczych.

W celu pogłębienia swojej wiedzy pedagogicznej podjęła w tych latach studia na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej, które po kilkuletniej przerwie wojennej zakończyła magisterium w 1949 r. na Uniwersytecie Łódzkim. Doktorat nauk humanistycznych otrzymała w 1965 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Przed wybuchem wojny krótko pracowała jako referent opieki nad dzieckiem w „Rodzinie Leśnika” – została zwolniona z TOR ze względów politycznych mimo wysokiej oceny społecznej i profesjonalnej ze strony dyrektora Jana Strzeleckiego.

Lata okupacji były okresem bardzo intensywnej, tak charakterystycznej dla niej aktywności społeczno-wychowawczej i politycznej. W latach 1940–1944 uczestniczyła w pracach Polskiego Komitetu Opiekuńczego Rady Głównej Opiekuńczej w Sekcji Opieki nad Dzieckiem. Początkowo pracowała w Warszawie na Rakowcu (Osiedle Warszawskiej Spół-

dzielni Mieszkaniowej) jako kierownik opieki nad dzieckiem i młodzieżą Osiedla, następnie jako lustrator ognisk dziecięcych m.st. Warszawy. W ostatnim okresie okupacji (marzec 1943 – lipiec 1944) wyjechała do Garwolina, by organizować opiekę nad transportami wywożonych z Zamojszczyzny dzieci, kobiet i starców. Był to czas trudnej i odpowiedzialnej pracy, wymagającej inicjatywy, zaradności i odwagi. Półtoraroczny okres tej działalności na terenie całego powiatu, który stale objeżdżała na rowerze, zdobywając żywność i organizując różne formy schronienia, to jeden z najintensywniejszych okresów jej pracy opiekuńczej, łączonej z działalnością konspiracyjną w Związku Walki Wyzwoleńczej, a także z udziałem w pracach poligraficznych.

Pełniła też rolę łączniczki tworzącej się Krajowej Rady Narodowej. Od chwili powstania Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego pracowała w oświacie i uczestniczyła w reaktywowaniu Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci oraz organizacji młodzieżowych Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych. W latach 1945–1947 była organizatorem Spółdzielni Oświatowej „Czytelnik”, równocześnie sekretarzem Komitetu Centralnego Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych. Pełniła też funkcję posła Krajowej Rady Narodowej w latach 1945–1946 oraz 1947–1952. Od 1949 r. należała do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, a poprzednio do Polskiej Partii Socjalistycznej.

W 1949 r. wróciła do TPD jako dyrektor Okręgu Warszawskiego. Po przejściowej przerwie w tej pracy z powodu likwidacji TPD, kiedy to w latach 1953–1957 była naczelnikiem Wydziału Szkół Zasadniczych w Ministerstwie Gospodarki Komunalnej, wróciła do tej organizacji jako sekretarz generalny, by w ciągu dziesięciu następnych lat koncentrować się na tak zawsze dla niej ważnej sprawie jak opieka nad dzieckiem i jego wychowanie. W TPD była współtwórcą nowych form pracy opiekuńczej i nowych metod kształcenia wychowawców oraz koncepcji ośrodka w Helenowie dla rewalidacji dzieci wymagających szczególnej troski. W 1968 r. przeszła na rentę ze względu na stan zdrowia. Następne lata – była wtedy wykładowcą polityki społecznej w Państwowej Szkole Pracowników Socjalnych, a także dyrektorem Studium Nauczycielskiego przy TPD w Helenowie – stały się jednak dla niej okresem, w którym mogła spożytkować całe swoje bogate doświadczenie z zakresu pedagogiki społecznej.

Zmarła 26 VI 1976 r.

Ważniejsze publikacje: *Pionierski Ośrodek Społecznego Wychowania WSM w latach 1922–1939*. W wydaniu zbiorowym *Zagadnienia spółdzielczości mieszkaniowej. Wyniki badań i materiały*. Warszawa 1966. – *Koncepcja wychowawcza Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci 1919–1939*. 1966. – *Organizowanie środowiska wychowawczego w miejscu zamieszkania*. „Studia Pedagogiczne” 1967 t. 15. – *Rozwój form społecznego wychowania*. W wydaniu zbiorowym *Wychowanie społeczne w Domach Dziecka*, 1968. – *Informator o szkołach pracowników socjalnych*, 1970. – *Społeczna działalność wychowawczo-opiekuńcza Towarzystwa Przyjaciół Dzieci*. W wydaniu zbiorowym *Polityka społeczna i służby społeczne w PRL*. Red. J. Rosner, 1972. – *Program nauczania przedmiotu „polityka społeczna” dla pomaturalnych szkół asystentów socjalnych*, 1972. – *O ratownictwie dzieci zamojskich podczas okupacji* (fragment większej całości). – *Funkcje i efektywność Ośrodka Szkolno-Wychowawczego „Helenów” w zakresie reedukacji dzieci i resocjalizacji ich rodzin*. „Studia Pedagogiczne” 1974.

Pozostawiła też po sobie liczne artykuły w takich czasopismach, jak: „Poradnik Opiekuna Społecznego”, „Kwartalnik Pedagogiczny”, „Studia Pedagogiczne” oraz w wydawnictwach Rady Naukowej Centralnego Związku Spółdzielczości Mieszkaniowej.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. sł. 140. – Archiwum rodzinne.

Wanda Wyrobkowa-Pawłowska

LISIECKI KAZIMIERZ (1902–1976) **PEDAGOG, WYCHOWAWCA**

Urodził się 9 II 1902 w Pruszkowie-Żbikowie jako syn Romana, z zawodu stolarza, pracownika kolei. Matka, Marianna, zmarła na tyfus w 1914 r. wraz z kilkorgiem dzieci podczas epidemii cholery. Starszy brat Stefan walczył w Legionach Piłsudskiego i zginął w 1920 r. Ojciec, zaginiony w latach I wojny światowej, odnalazł syna dopiero w 1932 r.

W okresie I wojny światowej Lisiecki tułał się. Mieszkał w różnych bursach. W bursie Rady Głównej Opiekuńczej w Żbikowie zetknął się z Józefem Czesławem Babickim, co zaważyło decydująco na jego zainteresowaniu problematyką opieki i wychowania. W 1916 r. zamieszkał w bursie RGO w Warszawie i uczęszczał do gimnazjum. Przyjął propozycję dra Stefana Piętowskiego, późniejszego swego przyjaciela i entuzjasty ognisk,

i został drużynowym 29 Drużyny Harcerskiej im. Hugona Kołłątaja. Od 1917 r. podjął działalność społeczną, organizując pomoc materialną dla warszawskich gazeciarzy. Po ukończeniu w 1919 r. gimnazjum stworzył wraz z Alicją Dorabialską, uczennicą i przyjaciółką Marii Skłodowskiej-Curie, Akademickie Koło Przyjaciół Dzieci Ulicy. Koło zrzeszało głównie studentów uczelni warszawskich, którzy podejmowali się pracy społecznej w klubach gazeciarzy. W okresie wakacji dla warszawskich gazeciarzy zorganizowano kolonie.

W 1923 r. ukończył Studium Pedagogiczne Wolnej Wszechnicy Polskiej, a w 1925 r. kurs dla wychowawców przy Ministerstwie. Pracy i Opieki Społecznej.

W latach 1925–1927 współpracował z Kazimierzem Jeżewskim jako wychowawca i zastępca dyrektora Towarzystwa Gniazd Sierocych. Wspólnie z Babickim działał na rzecz utworzenia Związku Zawodowego Wychowawców. We władzach tego Związku znaleźli się m.in.: Aleksander Kamiński, Józef Czesław Babicki, matka Urszula Ledóchowska, Wanda Szuman, Kazimierz Lisiecki.

W 1927 r. zawarł związek małżeński z Marią Ciechanowską. Zamieszkali w Bursie Towarzystwa Gniazd Sierocych przy ul. Szarej (Starej?) w Warszawie. W 1928 r. urodziła się im córka Barbara, w 1932 r. syn Andrzej.

W 1927 r. jako przedstawiciel Związku Zawodowego Wychowawców wyjechał za granicę. Uczestniczył w Międzynarodowym Kongresie Opieki nad Dziećmi w Paryżu oraz zwiedził zakłady wychowawcze w Europie Zachodniej. W 1928 r. Akademickie Koło Przyjaciół Dzieci Ulicy zostało przekształcone w Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Ulicy, które będzie stanowiło społeczne zaplecze dla jego działalności opiekuńczej w ogniskach wychowawczych. W 1929 r. na III Zjeździe Związku Zawodowego Wychowawców Lisiecki został wybrany wiceprezesem. W 1932 r. Towarzystwo przejęło od państwa Biuro Dzienników i Czasopism, które zajęło się kolportażem prasy polskiej i zagranicznej, stając się wkrótce instytucją rentowną m.in. dzięki dobrej organizacji pracy młodych gazeciarzy.

W 1933 r. powstało pierwsze samodzielne Ognisko wychowawcze na Pradze przy ul. Środkowej 9, otwarte oficjalnie w 1934 r. W 1935 r. powstało Ognisko „Śródmieście”, w 1936 następnie Ogniska w Łodzi, Grudziądzu i Toruniu. W tymże roku zapoczątkowana została tradycja obozowa ognisk po otrzymaniu terenu w miejscowości Fronołów nad Bugiem. W związku z porządkowaniem terenu przyległego do Zamku

Królewskiego zostało zlikwidowane Ognisko „Śródmieście”. W zamian powstało największe z dotychczasowych ognisk – „Starówka” przy ul. Długiej. W uroczystości otwarcia tego Ogniska uczestniczył prezydent Ignacy Mościcki.

W okresie okupacji działały w Warszawie dwa ogniska: przy ul. Długiej i ul. Środkowej. „Dziadek” Lisiecki toczył uporczywe boje o zachowanie działalności ognisk, o normalną pracę opiekuńczo-wychowawczą. Praca ta wiązała się z uczestnictwem w ruchu oporu. L. powołał Legię Akademicką, do której ściągnął 350 chłopców z całej Polski. Ocalało ich zaledwie kilkunastu. Po powstaniu warszawskim wraz z rodziną i grupą chłopców przebywali w majątku Gieźłów między Opocznem i Końskiem. Czas wypełniała mu praca zarobkowa i starania o żywność.

W marcu 1945 powrócił do Warszawy, do ocalałego Ogniska „Praga”. W 1946 r. utworzono nowe Ognisko w Świdrze. Położone w lesie, blisko rzeki, umożliwiało organizowanie obozów letnich. W 1948 r. wznowiono działalność Towarzystwa Przyjaciół Dzieci Ulicy. Wkrótce jednak w ramach centralizacji działalności opiekuńczej Towarzystwo, podobnie jak inne organizacje społeczne, zostało zlikwidowane wraz z instytucją ognisk wychowawczych, które zostały włączone do sieci państwowych domów dziecka. Pod szyldem domów dziecka prowadził nadal pracę wychowawczą według koncepcji ognisk mimo licznych przeszkód ze strony władz.

W 1956 r. Lisiecki włączył się do walki o przebudowę domów dziecka i całego systemu opieki nad dzieckiem. Walce tej patronowało wówczas czasopismo „Kobieta i Życie”. Jego starania wsparli m.in. Marian Brandys i dziennikarz Salomon Łastik. W rezultacie Ministerstwo Oświaty wyraziło zgodę na reaktywowanie działalności Ognisk, nadając im własny statut. W dokumencie tym uznano za podstawową koncepcję Kazimierza Lisieckiego, wymieniając go jako twórcę i kierownika zespołu ognisk. Nastąpiła rozbudowa pracy ognisk. W 1957 r. powstało Ognisko „Muranów” przy ul. Dzielnej. W 1959 r. włączono do sieci ognisk Sopotnię Wielką k. Żywca, gdzie organizowane były obozy letnie i zimowe. W 1960 r. powstało Ognisko „Gdynia” przy ul. Zygmunta Augusta. W latach 1965–1968 trwała budowa Ogniska „Starówka”, które miało stanowić i stanowi obecnie centralne ogniwo w sieci ognisk i siedzibę dyrekcji całego Zespołu Ognisk. Dzięki uporowi „Dziadka” zrealizowano projekt umożliwiający wielostronną działalność opiekuńczo-wychowawczą. W 1965 r. przekształcono Ognisko „Muranów” w placówkę dla dziewcząt, „Dziadek” bowiem preferował pracę z chłopcami i takie też były początki ognisk.

W 1971 r. został odesłany na emeryturę. Odejście swoje przeżył bardzo boleśnie. Odebrano mu bowiem nie pracę, lecz główny cel życia. Od tego momentu ich twórca nie odwiedzał już Ognisk.

Zmarł 8 XII 1976.

Lisiecki był przede wszystkim wychowawcą praktykiem. Największym osiągnięciem jego życia były i pozostały do dziś ogniska wychowawcze jako placówki szczególnego rodzaju, obliczone na materialne i moralne wsparcie dla dzieci będących na rozdrożu, którym dom nie może zapewnić ani wystarczających warunków życia, ani kierunku wychowawczego. U podstaw koncepcji ognisk leżały specyficzne potrzeby warszawskich gazeciarzy – dzieci, które wcześniej musiały podjąć pracę, by utrzymać się przy życiu.

Ogniska miały tworzyć dla tych dzieci dom. Ognisko było rodziną z „Dziadkiem” jako patriarchą tej rodziny: jego decyzje i autorytet oraz umiejętność dotarcia do każdego dziecka wpływały na atmosferę wychowawczą ognisk. Z zasady wzoru rodzinnego wynikały także i inne rozwiązania wychowawcze, jak „nic za darmo”, przygotowanie poprzez pracę i wypełnianie obowiązków do współżycia w ognisku z myślą o przyszłości. Ognisko pomagało bowiem swoim wychowankom w usamodzielnieniu się, w momencie gdy mieli włączyć się w dorosłe życie.

Nie pozostawił po sobie dorobku pisanego. Napisał tylko jeden artykuł: *Zadania wychowawcze na Zachodzie Europy* („Wychowawca” 1929 nr 12). Zachował się też stenogram jego sławnej wypowiedzi podczas konferencji zorganizowanej w 1956 r. staraniem „Kobiety i Życia” (maszynopis). Lisiecki domagał się wtedy m.in., by w placówkach opiekuńczo-wychowawczych zatrudniano wychowawców z powołania, reprezentujących pożądany wzór osobowy.

M. Brandys, *Gorsząca sprawa*. „Trybuna Ludu” 1956 nr 11. – S. Łastik, *Pedagogzy i... finanse*. „Nowa Kultura” 1956 nr 12. – W. Salinger, *Państwowy Zespół Ognisk Wychowawczych w systemie wychowawczo-opiekuńczym*. Praca magisterska, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, 1980. – J. Szymańczak, *Kazimierz Lisiecki „Dziadek”. Sylwetka pedagoga*. Praca magisterska, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, 1980. – A. Kunkiewicz, *Życie i działalność Kazimierza Lisieckiego „Dziadka” (1902–1976)*. Praca magisterska, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, 1981.

Albin Kelm

ŁOPATTO STEFAN (1889–1960)

ORGANIZATOR I ADMINISTRATOR OPIEKI SPOŁECZNEJ, WYCHOWAWCA

Urodził się w 1889 r. w Ufie na Uralu. Maturę uzyskał w 1911 r. jako eksternista, gdyż wcześniej (1905) był wydalony z gimnazjum za działalność polityczną. W Moskwie rozpoczął studia przyrodnicze, które przerwał z powodu mobilizacji do wojska w 1916 r.

W 1918 r. przyjechał do Warszawy i rozpoczął pracę w opiece społecznej. Od stycznia 1919 r. był delegatem Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej do spraw bezrobocia. W 1922 r. został naczelnikiem Wydziału Zdrowia Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy i pełnił tę funkcję do 1928 r., kiedy to został przeniesiony w stan spoczynku. Zdecydowały o tym względy polityczne – odmowa przystąpienia do BBWR (Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem).

Następnie w latach 1929–1933 był dyrektorem Państwowego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie. W 1933 r. został ponownie powołany do służby państwowej. W Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej był inspektorem w Departamencie Opieki Społecznej, potem został naczelnikiem wydziału.

W czasie okupacji był czynnie związany z opieką społeczną. Pracował w Radzie Głównej Opiekuńczej i w Polskim Czerwonym Krzyżu. W latach 1940–1942 był kierownikiem Domu dla Inwalidów Wojennych w Oryszewie pod Żyrardowem. Do 1944 r. pracował w Wydziale Świadczeń w Warszawskiej Ubezpieczalni Społecznej.

Po wojnie do sierpnia 1945 r. pełnił funkcję pełnomocnika do spraw powracających z Niemiec. Do lipca 1949 r. pracował kolejno jako inspektor, zastępca dyrektora, a na koniec dyrektor Departamentu Opieki Społecznej w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej. Po przejściu w stan spoczynku (1949) był pracownikiem kontraktowym w Głównym Urzędzie Statystycznym i w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej. Od końca 1950 do 1953 r. pracował w Spółdzielczym Przedsiębiorstwie Budowlanym i w Centralnym Zarządzie Budownictwa. Stąd przeszedł na emeryturę.

Przez całe życie prócz pracy zawodowej prowadził aktywną działalność społeczną. W okresie międzywojennym był prezesem Rady Szkolnej m.st. Warszawy, wiceprezesem Komitetu Pomocy Dzieciom, współpracował ze społecznymi organizacjami głuchych i niewidomych.

Był też wykładowcą w Instytucie Nauczycielskim, w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej, na różnych kursach. W latach 1927–1931

wykładał zagadnienia opieki społecznej na wsi na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Zmarł 4 IX 1960.

Publikował m.in. w czasopismach „Życie Dziecka”, „Szkoła Specjalna”, a także w „Opiekunie Społecznym”, gdzie był również członkiem redakcji. Pracował nad *Bibliografią dobroczynności* oraz nad podręcznikiem pedagogiki społecznej – *Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej*, „Opiekun Społeczny” 1947 nr 2.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. WWP 26.

Małgorzata Gładkowska

MAJEWSKA ALEKSANDRA IZABELLA (1907–1990) **PEDAGOG SPOŁECZNY, WYCHOWAWCA, POPULARYZATORKA**

Urodziła się 16 XI 1907 w Łodzi, w rodzinie urzędnika. Ojciec, powołany do wojska w 1914 r., pozostawił żonę z trójką małych dzieci. Aleksandra, najstarsza z rodzeństwa, jeszcze w czasie nauki szkolnej zaczęła pracować m.in. jako higienistka i wychowawczyni na półkoloniach i koloniach dla dzieci i młodzieży. Po ukończeniu szkoły powszechnej zdała maturę w Gimnazjum im. Emilii Szanieckiej (1928). Od listopada 1928 do września 1930 r. jako pracownik Wydziału Opieki Społecznej Zarządu m. Łodzi była zatrudniona w charakterze świetliczanki–wychowawczyni w V Domu Wychowawczym im. S. Żeromskiego. W 1930 r. jako eksternistka złożyła w Państwowym Seminarium Nauczycielskim egzamin dyplomowy na nauczyciela szkół powszechnych. W tymże roku wyjechała do Warszawy na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej (1930–1931) W latach 1933–1935) kontynuowała studia na Wydziale Pedagogicznym WWP, specjalizując się w pedagogice społecznej. Praca dyplomowa pt. *Warunki życia dzieci rodzin bezrobotnych na Woli* zamknęła jej pobyt na WWP (1936). Zamknęła formalnie, gdyż M. przez całe życie była rzeczowo i emocjonalnie związana z profesorami i kolegami z Wszechnicy.

W czasie studiów nie przerwała pracy zawodowej. W latach 1930–1935 pracowała w dziale wychowania Sekcji Pomocy Matce i Dziecku Obywatelskiego Komitetu Pomocy Społecznej. Po powrocie do Łodzi, w latach 1935–1940 była kierownikiem II Stacji Opieki nad Dzieckiem, kierownikiem Poradni Wychowawczej i kierownikiem Centralnej Świetlicy Publicznych Szkół Doksztalających Zawodowych. Po powrocie do Warsza-

wy, w latach 1940–1945 w zajmowała się poradnictwem wychowawczym, szkolnym i zawodowym, początkowo jako zastępca, a potem jako kierownik poradni dla dzieci i młodzieży.

W czasie wojny była konspiracyjnym łącznikiem Sekcji Społeczno-Oświatowej WWP ze środowiskiem łódzkim. Pomagała w tajnym nauczaniu, które prowadziły w Łodzi m.in. uczestniczki przedwojennych świetlic. Lato 1944 r. poświęciła na zorganizowanie wycieczki letniej dla dzieci warszawskich. W końcu czerwca wywiozła 80 dzieci w wieku od siedmiu do czternastu lat do Stoczka Łukowskiego. W związku z przewidywanym wybuchem powstania część dzieci wróciła do domu. Reszta dzieci (64) pozostawała w Stoczku do maja 1945 r. Wraz z dziećmi rodziców zaginionych w czasie powstania stały się one mieszkańcami pierwszego po wojnie państwowego Domu Dziecka, założonego przez Majewską. Pod koniec 1945 r. i na początku następnego jako delegatka Ministerstwa Oświaty zorganizowała Domy Dziecka w pow. gostyńskim (Lucień, Sierakówek, Bartoszewo).

W 1947 r. ukończyła studia na Uniwersytecie Łódzkim. Za pracę *Wyniki badań w zastępczych rodzinach łódzkich* otrzymała stopień magistra filozofii w zakresie pedagogiki społecznej. Zanim została zlikwidowana na Uniwersytecie Łódzkim Katedra Pedagogiki Społecznej, Majewska była zatrudniona w niej jako starszy asystent.

Równocześnie od października 1946 r. pracowała jako kierownik działu wywiadu społecznego w Miejskiej Pracowni Psychologicznej w Łodzi. Od 1 X 1948 pełniła funkcję psychotechnika z następującym zakresem czynności: badanie dzieci ze świetlic i szkół wieczorowych, porady wychowawcze, szkolne, zawodowe. Nowe sprawy i nowe zadania podjęła w Centralnej Wojewódzkiej Przychodni Zdrowia Psychicznego (1951–1959), początkowo jako starszy psychotechnik. Będąc pracownikiem Poradni pełniła również obowiązki starszego asystenta psychiatryczno-społecznego w Szpitalu dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych im. dra J. Babińskiego „Kochanówka”.

W 1962 r. obroniła w Katedrze Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego pracę doktorską *Dzieci, młodzież i alkoholizm rodziców*.

W ostatnim przed przejściem na emeryturę okresie pracy zawodowej (1 III 1957 – 30 IX 1964) pełniła obowiązki wychowawcy psychologa w Poradni Zawodowej dla Młodzieży Kuratorium Okręgu Szkolnego m. Łodzi. Po przejściu na emeryturę nie przerwała pracy zawodowej. Pracowała w Łódzkiej Izbie Wytrzeźwień, w Poradni Przeciwalkoholowej Łódź-Śródmieście, w Przychodni Chorób Układu Nerwowego dla m. Łodzi (Poradnia dla Młodzieży). W tej ostatniej instytucji szczególnie czynna

była w latach sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych, jak również w Towarzystwie Przyjaciół Dzieci, które w uznaniu zasług przyznało jej Odznakę Przyjaciela Dziecka (1963) i Złotą Odznakę Zasłużonego Działacza TPD (1974).

W 1975 r. otrzymała Order Uśmiechu. W formularzu wypełnionym dla Kapituły Orderu Uśmiechu napisała: „Nie pracuję zawodowo, ale nadal pełnię służbę dziecku – każdemu dziecku, tym głębszą, serdeczniejszą i odpowiedzialniejszą, im dziecku jest trudniej w życiu, im mniej umie się cieszyć i uśmiechać...”.

Póki sił starczyło, Majewska pracowała społecznie. Po 1972 r. na terenie swojej parafii prowadziła spotkania z młodzieżą przygotowującą się do stanu małżeńskiego, z grupą akademicką prowadziła dwa seminaria poświęcone Januszowi Korczakowi i Albertowi Schweitzerowi.

Zmarła 10 VI 1990 w Łodzi.

Ważniejsze publikacje: *Warunki życia dzieci rodzin bezrobotnych na Woli*. W wydaniu zbiorowym *Spoleczne przyczyny powożeń i niepowożeń szkolnych*. Red. H. Radlińska. Warszawa 1937. – *Pomoc wychowawcza; Wyniki wychowania w rodzinach zastępczych; Wnioski*. Współautorka H. Radlińska. W wydaniu zbiorowym *Rodziny zastępcze w Łodzi*. Red. A. Majewska. Łódź 1948. – *Dzieci, młodzież i alkoholizm rodziców*. „Studia Pedagogiczne” 1963 t. 10. – *Dzieci alkoholików i młodzież w Izbie Wytrzeźwień w Łodzi*. W wydaniu zbiorowym *Badania z zakresu alkoholizmu w mieście Łodzi*. Łódź 1963. – *Nauka wyrównawcza w szkołach łódzkich*. W wydaniu zbiorowym *Praca eksperymentalna w szkole*. Warszawa 1963. – *Dzieci w rodzinach włóknierskich*. W wydaniu zbiorowym *Włókniarze łódzcy*. Łódź 1966. – *Notatnik Opiekuna Społecznego Szkoły Podstawowej nr 101 w Łodzi z pierwszego półrocza 1959/60 r.* „Studia Pedagogiczne” 1968 t. 16. – *Z badań nad skutecznością oddziaływania poradni dla młodzieży; Film w pracy wychowawczej z więźniami alkoholikami w S.* W wydaniu zbiorowym *Problematyka wychowawczo-społeczna zwalczania alkoholizmu*. Warszawa 1974. – *Działacze społecznych poradni wychowawczych*. W wydaniu zbiorowym *Stowarzyszenie społeczne jako środowisko wychowawcze*. Warszawa 1974. – *Przystosowanie społeczne dorosłych dzieci z łódzkich rodzin alkoholików i niealkoholików*. „Studia Pedagogiczne” 1973 t. 33.

Irena Lepalczyk

MANTEUFFEL-SZOEGE Z SCHROETTERÓW EMILIA (1886–1968)

WSPÓŁTWÓRCA I ORGANIZATORKA OPIEKI SPOŁECZNEJ

Urodziła się 15 I 1886 w Pabianicach pod Łodzią. Jej ojciec, Paweł Schroetter, zapewnił córce staranne wykształcenie. Najpierw uczyła się w szkole prywatnej J. Kotwickiej w Warszawie, następnie przez rok brała udział w konspiracyjnych kompletach samokształceniowych. Swoje zainteresowania przyrodnicze kontynuowała w École Supérieure w Neuchatel w Szwajcarii. Po powrocie do kraju była słuchaczką Towarzystwa Kursów Naukowych (które z czasem przekształciło się w Wolną Wszechnicę Polską). Studia przyrodnicze uzupełniała systematycznym samokształceniem w zakresie pedagogiki i nauk społecznych. Opanowała biegle cztery języki: francuski, niemiecki, angielski i rosyjski.

Pracę społeczną rozpoczęła w wieku 16 lat w miejskiej czytelni warszawskiej (prawdopodobnie w jednej z Bezpłatnych Czytelni Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności). Brała udział w tajnym nauczaniu. Po 1905 r. włączyła się w działalność Towarzystwa Pomocy Więźniom Politycznym. Po wyjściu za mąż w 1910 r. (lub 1911) za przedstawiciela starej arystokratycznej rodziny inflanckiej Manteuffłów-Szoega przeniosła się wraz z mężem z Warszawy do Rygi. W latach 1912–1915 nawiązała współpracę z tamtejszymi polskimi instytucjami opiekuńczymi. W latach I wojny zorganizowała ryski oddział Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny.

Małżeństwo Manteuffłów wróciło do kraju w 1918 r. Emilia prawie natychmiast podjęła szeroką działalność opiekuńczo-wychowawczą. Zafascynowana koncepcją rodzin zastępczych Kazimierza Jeżewskiego, weszła do Zarządu Towarzystwa Gniazd Sierocych. Najaktywniejszy okres jej działalności przypada na lata pobytu w Kielcach (1923–1927), gdzie jej mąż pełnił obowiązki wojewody kieleckiego. Zainicjowała organizację Komitetu Społecznego Województwa Kieleckiego, instytucji zastępczej dla samorządu wojewódzkiego w zakresie opieki społecznej. Jej działalność jako kierującej pracami zarządu budzi szacunek i zdumiewa rozmachem organizacyjnym: w Stradomiu pod Częstochową powołała zakład opieki społecznej dla 500 dzieci jagliczych. W Herbach Śląskich zorganizowała zakład wychowawczy dla dzieci trudnych, pierwszy tego typu w kraju, a w Rabsztynie – prewentorium dla dzieci z gruźlicą gruźlicą. Kielecki Komitet Społeczny realizował budowę pawilonu zakaźnego w kieleckim szpitalu dla dzieci, urządził

hotelik dla samotnie podróżujących dziewcząt i organizował z roku na rok coraz liczniejsze kolonie dla dzieci.

Po śmierci męża w 1927 r. wróciła do Warszawy i podjęła pracę zarobkową. Pełniła obowiązki referenta organizacyjnego Polskiego Komitetu Opieki nad Dzieckiem (1927–1929). Równocześnie była sekretarzem Polskiego Komitetu Międzynarodowych Konferencji Służby Społecznej i w tej roli współuczestniczyła w przygotowaniu kilku konferencji. Brała udział w organizowaniu działu międzynarodowej wystawy służby społecznej w Paryżu (1928). Uczestniczyła w międzynarodowych spotkaniach, popularyzując polskie osiągnięcia w pracy socjalnej w świecie, światowe – w Polsce. Wykładała w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej, kierowała praktykami studentów Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej w instytucjach Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy. W latach 1929–1932 była korespondentką w firmie Block-Brun w Warszawie. W Zarządzie Miejskim m.st. Warszawy w latach 1932–1944 była najpierw instruktorką, następnie kierownikiem II Ośrodka Zdrowia i Opieki Społecznej na Ochocie, który prowadziła do powstania 1944 r. i który był placówką wzorcową, wprowadzającą najnowsze formy opieki nad rodziną – zdrowotnej, materialnej i wychowawczej. Tu powstała pierwsza poradnia wychowawcza dla dzieci podlegających opiece Ośrodka. Wprowadzenie i stosowanie nowych form opieki realizowała we współpracy z prof. Heleną Radlińską i kierowanym przez nią Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Prowadziła też nadzór nad praktykami, które słuchacze Studium odbywali w Wydziale Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy.

Po kapitulacji Warszawy Stołeczny Komitet Samopomocy Społecznej powołał Komitety Okręgowe. Najszybciej powstał Komitet przy ul. Nowogrodzkiej 82 (Okręg II), początkowo pod przewodnictwem Manteuffel-Szoega.

Po II wojnie światowej osiadła w Łodzi. Rozpoczęła współpracę z prof. Heleną Radlińską w organizowaniu Polskiego Instytutu Służby Społecznej (1946–1949). Jako jego pracownik naukowy kierowała działem badań społecznych. Pełniła także funkcję sekretarza naukowego. Z tego okresu jej pracy należy wymienić niedrukowane sprawozdanie z wyników badań nad domami matki i dziecka. Prowadziła te badania jako wieloletnia (1924–1939) działaczka Towarzystwa Opieki nad Matką i Dzieckiem „Ratujmy Niemowlęta”. Przewidywana likwidacja Polskiego Instytutu Służby Społecznej spowodowała jej przejście do łódzkiej filii Państwowego Instytutu Higieny Psychiczej. Była kierownikiem tej placówki w latach 1948–1950.

W 1950 r. została kierownikiem działu społecznego centralnej Wojewódzkiej Poradni Zdrowia Psychicznego.

Od 1956 r. mieszkała znowu w Warszawie. W tym okresie zajęła się przede wszystkim poradnictwem wychowawczym. Pracowała jako psycholog w poradni dla dzieci i młodzieży. Dla Towarzystwa Przyjaciół Dzieci opracowała koncepcję, strukturę organizacyjną i plan pracy poradnictwa wychowawczego. Pod koniec życia zajęła się badaniami na temat opieki społecznej nad dziećmi w różnych krajach. W 1958 r. reprezentowała Towarzystwo Przyjaciół Dzieci na Międzynarodowym Zjeździe Organizacji Opieki nad Dzieckiem w Brukseli.

Przez całe życie pisała w różnych pismach artykuły na temat wychowania i organizacji opieki społecznej oraz wygłaszała pogadanki w Polskim Radio.

Zmarła 8 VII 1968 w Warszawie.

Ważniejsze publikacje: *Piętno wykształcenia*. „Wychowawca” 1931 nr 4. – *Dobroczynność a opieka*. „Opiekun Społeczny” 1936 nr 1. – *Praca społeczna wśród rodzin*. „Opiekun Społeczny” 1946 nr 1. – *O restytucji higieny psychicznej w wychowaniu*. „Nowa Szkoła” 1957 nr 6. – *Poradnie wychowawcze TPD*. „Rodzina i Szkoła” 1959 nr 7/8. – *O pracy miejskich Kół Przyjaciół Dzieci*. „Przyjaciel Dziecka” 1960 nr 6. – *Pierwsze próby pomocy (Poradnie Wychowawcze TPD)*. „Wychowanie” 1960 nr 6. – *Opieka nad dzieckiem i rodziną w Wiedniu*. „Przyjaciel Dziecka” 1960 nr 6. – *Drugoroczność, poradnie wychowawcze, pogotowie lekcyjne*. nr 1, – *Poradnie społeczno-wychowawcze*. „Nowa Szkoła” 1962, nr 9. – *Pomoc społeczna w wychowaniu rodzinnym*. „Nowa Szkoła” 1963 nr 1. – E. Manteufflowa, *Zapiski na temat pracy społecznej w latach poprzedzających II wojnę światową*. W wydaniu zbiorowym *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*. T. VIII, Warszawa 1964. – *O konsekwentny program wychowawczy*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1965 nr 10. – *Raport przygotowany dla XIII Międzynarodowej Konferencji Pracy Społecznej*. „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1967 nr 8. – *Dzieci wymagające specjalnej troski*. „Nowa Szkoła” 1968 nr 1. – *Poradnie Społeczno-Zawodowe*. „Nowa Szkoła” 1969 nr 1. – A. Kamiński, *Emilia Manteuffel*. „Nowa Szkoła” 1970 nr 6. – *Praca w II Ośrodku Zdrowia i Opieki Społecznej* – maszynopis w Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. in. 9. – Życiorys własny, tamże. – *Polski Słownik Biograficzny*.

Irena Lepalczyk

PAPUZIŃSKI STANISŁAW (1903–1982)

PEDAGOG SPOŁECZNY, WYCHOWAWCA, ORGANIZATOR POMOCY I OPIEKI SPOŁECZNEJ, BADACZ

Urodził się 7 XI 1903 w Łodzi. Rodzice jego przybyli tam spod Kalisza w końcu XIX wieku, oboje z jednej wsi, aby podjąć pracę w przemyśle włókienniczym. Dzieciństwo, młodość i pierwsze lata jego pracy były związane z Łodzią. Gdy miał dwa lata, stracił całkowicie wzrok w lewym oku i przez całe życie posługiwał się jednym okiem o osłabionej sile widzenia.

W 1910 r. rozpoczął naukę w polskim gimnazjum Józefa Radwańskiego, a w czasie I wojny światowej kontynuował ją w gimnazjum A. Zimowskiego. W czasie nauki zainteresował się harcerstwem, do którego wstąpił w połowie 1914 r. W 1919 r. stanął na czele największej w Łodzi drużyny harcerskiej. Podczas wojny polsko-bolszewickiej wstąpił ochotniczo do Armii gen. Hallera. W 1921 r. zdał maturę i pojechał na studia do Wilna. W latach 1921–1923 studiował pedagogikę i polonistykę, utrzymując się z korepetycji i z pracy nauczycielskiej w szkole wieczorowej dla młodocianych.

W 1922 r. wrócił do Łodzi i podjął pracę w Zakładzie dla Dzieci Moralnie Zaniedbanych przy ul. Nawrót 92. W Zakładzie tym przebywały dzieci polskie i żydowskie z rodzin społecznego marginesu, przeważnie z dzielnicy Bałuty. Początkowo był wychowawcą, następnie powierzono mu kierownictwo placówki. Ponieważ władze miejskie nie reagowały na propozycje koniecznych zmian, zrezygnował z pracy i wrócił do Wilna, by kontynuować studia. Ostatecznie studia przerwał i znów wrócił do Łodzi. W 1924 r. podjął pracę w Miejskim Domu Wychowawczym dla młodzieży kształconej w rzemiośle. Znowu spotkał się z niezrozumieniem władz, ponieważ domagał się kształcenia dzieci proletariackich w szkołach średnich.

W latach 1925–1928 przeszedł do pracy w bibliotekarstwie oświatowym. Wystąpił z harcerstwa w 1926 r.

W 1928 r. ożenił się z Zofią Wędrychowską, nauczycielką i wychowawczynią, absolwentką Państwowych Kursów Nauczycielskich im. Wacława Nałkowskiego.

W latach 1929–1930 Papuziński kierował pracą V Miejskiego Domu Wychowawczego im. Stefana Żeromskiego w Łodzi. W 1930 r. wstąpił na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Jego żona studiowała na Wszechnicy w latach 1936–1938. Podczas studiów podejmował różne prace zarobkowe, by utrzymać powiększającą się rodzinę. Wszechnicę ukończył w 1939 r. z wynikiem celującym na podstawie pracy

Kryteria działalności instytucji społecznych. W okresie 1930–1934 pracował jako nauczyciel, był także związany z zakładami opiekuńczo-wychowawczymi, najpierw w Herbach, a następnie w Związku Osadników Wojskowych, skąd został usunięty za lewicowe poglądy. W 1934 r. wrócił do Warszawy i podjął pracę w Instytucie Spraw Społecznych, wykazując talent organizatorski i znakomite opanowanie metodologii badań społecznych. Wyniki badań znalazły odzwierciedlenie w publikacjach poświęconych budżetom rodzin bezrobotnych Warszawy i Łodzi, sprawom bezrobocia, m.in. w książce Anny Oderfeld *Młodość przedmieścia*.

Z początkiem 1939 r. rozpoczął pracę w Wydziale Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy, gdzie kierował IV Ośrodkiem Zdrowia i Opieki Społecznej na Woli, po wybuchu wojny – V Ośrodkiem, a potem Va Ośrodkiem. Aktywnie prowadził działalność opiekuńczą, którą łączył z nielegalną w ruchu oporu. Był dwukrotnie zatrzymywany przez gestapo. Dotkliwie pobity na Pawiaku (odbicie nerek) nie przerwał działalności. Musiał zmienić nazwisko (Stanisław Pawłowski), gdyż był na liście poszukiwanych, a za jego głowę została wyznaczona przez Niemców wysoka nagroda. Był pracownikiem podziemnego Zarządu Miejskiego, współpracując z „legalnie” działającą Radą Główną Opiekuńczą oraz z konspiracyjnie działającym Instytutem Spraw Społecznych.

W czasie okupacji wychowywał: czworo dzieci własnych, dwoje – siostry żony, dwoje – zmarłej koleżanki żony, dwoje – wziętych z domu dziecka i jedno – żydowskie. 21 II 1944 została aresztowana jego żona, a 26 IV rozstrzelana na Pawiaku. Było to związane z jej zajęciami konspiracyjnymi oraz działalnością starszych chłopców w Szarych Szeregach. Po śmierci żony ulokował dzieci pod opieką teściowej i szwagierki w Aninie, skąd przeniósł je do Warszawy w końcu lata 1945 r. Dzieckiem pochodzenia żydowskiego zajęła się gmina żydowska. Dzieci trzeba było nakarmić, ubrać i wychować. Przy takim stanie zdrowia Papuzińskiego (m.in. ciężkie rany z okresu powstania) tylko silna wola i wytrzymałość, a przede wszystkim ogromne poczucie odpowiedzialności, pozwoliły mu przezwyciężyć trudności, wychować i wykształcić gromadę dzieci.

Po odzyskaniu względnej sprawności fizycznej podjął on w marcu 1945 r. pracę zawodową, którą, jak poprzednio, łączył z pracą społeczną i naukowo-popularyzatorską. Z ramienia Ministerstwa Przemysłu był organizatorem akcji socjalnej na Śląsku. Równocześnie zajmował się organizacją opieki nad dzieckiem w ramach Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, był współpracownikiem Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół

Dzieci. W latach 1946–1952 uczestniczył w pracy szkoleniowej Ośrodka Kształcenia Referentów Socjalnych w Łodzi, kierowanego przez Henryka Dintera, a w 1947–1949 wykładał w Katedrze Pedagogiki Społecznej Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Łódzkiego. Od 1949 do 1957 r. pracował w Departamencie Urządzeń Komunalnych i Socjalnych Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego. W 1957 r. został wiceprezesem Towarzystwa Przyjaciół Dzieci oraz uczestniczył w powołaniu Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej. W 1957 r. został powołany do pracy w Ministerstwie Oświaty, podejmując wraz z Ottonem Lipkowskim prace reorganizacyjne w zakresie opieki nad dziećmi. W Ministerstwie działał do 1960 r. W latach 1960–1966 pełnił funkcję etatowego wiceprezesa TPD.

W 1966 r. przeszedł na emeryturę. W latach 1959–1969 był wykładowcą pedagogiki w Studium dla Wychowawców w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej, a do 1974 r. prowadził zajęcia z pedagogiki społecznej i wykłady dla kuratorów sądowych w Studium dla Sędziów i Kuratorów Nieletnich. Nadal pracował społecznie w TPD i TWWP.

Był przede wszystkim działaczem oddanym bez reszty idei służby społecznej. Łączył bezpośrednią pracę wychowawczą z dziećmi w dziedzinie opieki i pracy socjalnej z głęboką refleksją teoretyczną, porządkowaniem i systematyzowaniem swoich doświadczeń, które następnie popularyzował. Zasłużył się zwłaszcza w dziedzinie kształcenia i doskonalenia kadr dla opieki nad dzieckiem i pracy socjalnej. Był utalentowanym wykładowcą. Pozyskiwał słuchaczy dla sprawy swoją żarliwością, dużą wiedzą, głęboko przemyślanymi koncepcjami pedagogicznymi. W poglądach na opiekę i wychowanie oraz w koncepcjach organizacyjnych bliski był wybitnym wychowawcom, z którymi współpracował, zwłaszcza Januszowi Korczakowi, Kazimierzowi Lisieckiemu, Kazimierzowi Jeżewskiemu, Marii Grzegorzewskiej. Wielki wpływ na Papuzińskiego wywarła Helena Radlińska.

Przyczynił się do odrodzenia w Polsce poradnictwa społeczno-wychowawczego, współtworząc poradnie TPD, które stały się inspiracją dla utworzenia sieci poradni wychowawczych w kraju. Zasłużył się także jako orędownik i popularyzator idei praw dziecka. Uczestniczył w 1938 r. w I Kongresie Dziecka, przedstawiając w krytycznym referacie diagnozę sytuacji dziecka. Po przejściu do pracy w Ministerstwie Oświaty zadbał o odnowienie kontaktów z międzynarodowymi organizacjami działającymi na rzecz realizacji idei praw dziecka. Z jego inicjatywy zostały w Polsce opublikowane materiały Światowego Kongresu FICE, który odbył się

w Jugosławii 30 VIII – 4 IX 1954 r. Wydano je w 1959 r. pt. *Opieka nad dzieckiem i rodziną* z przedmową Papuzińskiego.

Ważniejsze prace: *Sprawozdanie z działalności zakładów wychowawczych (Ognisk)*. Warszawa 1933. Związek Osadników. – *Potrzeba analizy działalności opieki społecznej*. „Życie Młodych” 1938 nr 5. – *Zasady i rzeczywistość*. „Życie Młodych” 1938 nr 10. – *Kształtowanie zawodu młodzieży opuszczonej*. „Życie Młodych” 1938 nr 11–12. – *Sytuacja dziecka w Polsce*. Referat wygłoszony na zjeździe pracowników akcji socjalnej w Łodzi, 1946. – *Materiały dla Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej dotyczące opieki społecznej w chwili bieżącej*. Katowice, 1 VIII 1945. – *Praca domu dziecka*. (Uwagi, tezy, postulaty). „Dom Dziecka” 1958 nr 2. – *Poradnie społeczno-wychowawcze TPD i próba oceny ich działalności*. „Studia Pedagogiczne” 1964. – *Zagadnienia i metody tworzenia samorządu mieszkańców*. W wydaniu zbiorowym *Samorząd mieszkańców gospodarzem osiedli*. Warszawa 1965. – *Uwagi o poglądach pedagogicznych Marii Grzegorzewskiej*. W wydaniu zbiorowym *Maria Grzegorzewska. Materiały z sesji naukowej 7 XI 1969*. Wyd. J. Doroszevska, M. Falski, R. Wroczyński. Warszawa 1972.

Ponadto pisał liczne artykuły zamieszczone w czasopismach: „Życie Młodych”, „Opiekun Społeczny”, „Praca i Opieka Społeczna”, „Głos Nauczycielski”, „Dom Dziecka”, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, „Szkoła Specjalna”.

M. Gałązka, E. Łozowska, *Stanisław Papuziński – życie, działalność, poglądy*. (Próba syntezy). Warszawa 1981. – W. Pawłowska, W. Sala, *Stanisław Papuziński 1903–1982*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1983 nr 3. – St. Będkowski, *Stanisław Papuziński – działacz opieki nad dzieckiem 1903–1982*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1983 nr 4. – J. Waracka, L. Więclawska, *Stanisław Papuziński – działacz opieki nad dzieckiem*. Praca magisterska, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, 1983.

Albin Kelm

STARCZEWSKI JAN (1904–1981)

PRAWNIK, ORGANIZATOR POMOCY I OPIEKI SPOŁECZNEJ

Urodził się 8 II 1904 w Warszawie. Ukończył gimnazjum im. Adama Mickiewicza i zdał maturę w 1921 r. Wstąpił na Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Ukończywszy studia w 1926 r., w czerwcu tegoż roku roz-

począł pracę zawodową w Warszawskim Urzędzie Wojewódzkim w Wydziale Pracy i Opieki Społecznej. Tą pierwszą pracą związał się na całe lata z problematyką i organizacją opieki społecznej.

W 1935 r. przeszedł do Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, skąd po roku został przeniesiony na stanowisko dyrektora Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy. W latach trzydziestych rozpoczęto reorganizację miejskich służb społecznych z inicjatywy poprzedniego dyrektora Wydziału, dra Czesława Wroczyńskiego, toteż polityczna zmiana na stanowisku dyrektora wywołała wiele kontrowersji w środowisku. Jednak kultura osobista i doświadczenie administracyjne umożliwiły mu kontynuację tych reform. W latach 1934–1943 skoordynował działalność służb opieki społecznej z opieką zdrowotną nad rodziną. W każdym okręgu (miasto podzielono na 10–12 okręgów) powstały Ośrodki Zdrowia i Opieki Społecznej, w których zatrudniono opiekunów społecznych. Od 1 X 1936 zaczęto wydawać czasopismo przeznaczone dla pracowników „Opiekun Społeczny”, w którym Starczewski publikował szereg wypowiedzi także po wojnie (1947–1948). Podjęta została akcja przeciwdziałania podrzucaniu niemowląt przez samotne matki. W tym celu przekształcano domy sierot-podrzutków w domy matki i dziecka, tworzone rodziny zastępcze. Wprowadzenie tych wszystkich zmian i ulepszeń możliwe było dzięki wykształceniu przez Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej licznych pracowników, przygotowanych w kraju i za granicą do rozwiązywania problemów opiekuńczych według współczesnego rozumienia potrzeb psychospołecznych.

Umiejętność współdziałania i organizacji pracy, którą posiadał w dużym stopniu, sprzyjała realizacji nowoczesnie rozumianej opieki społecznej, która okazała się tak przydatna w chwili wybuchu wojny, a udział w licznych stowarzyszeniach ułatwił mu działalność w czasie okupacji. Oprócz kierowania Wydziałem brał udział w akcjach konspiracyjnych: kierował komórką wojskową przy Departamencie Pracy i Opieki Delegatury Rządu na Kraj. Był członkiem prezydiów Społecznego Komitetu Samopomocy Społecznej, Polskiego Komitetu Opiekuńczego (agendy Rady Głównej Opiekuńczej). Pomagał w ratowaniu dzieci żydowskich, uczestniczył w organizacji pomocy dzieciom Zamojszczyzny. Za swoją działalność został aresztowany przez gestapo 13 II 1943 i więziony na Pawiaku, a potem wywieziony do obozów w Vennengamme, Drath, Bergen Belsen. Po wyzwoleniu obozu 15 IV 1945 wyjechał do Szwecji na leczenie, skierowany tam przez Szwedzki Czerwony Krzyż. Do kraju powrócił w 1946 r.

Pracował początkowo w Prezydium Rady Ministrów, potem od 8 I 1951 w Państwowej Komisji Etatów, a od sierpnia 1956 r. w Ministerstwie Finansów, gdzie nadal zajmował się problematyką finansowania urządzeń socjalnych i kulturalnych. Odsunięty od pracy w zakresie pomocy i opieki, poza pracą w urzędach państwowych uczestniczył w działalności społecznej w redakcji „Opiekuna Społecznego”, w Towarzystwie Przyjaciół Dzieci, w Społecznym Komitecie Przeciwalkoholowym oraz w Komisji Historycznej Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej w zakresie spraw socjalnych i kulturalnych.

Zmarł 30 XII 1981.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. in. 78.

Wanda Wyrobkova-Pawłowska

UZIEMBŁO Z KALIŃSKICH MARIA JANINA (1894–1976) **PEDAGOG SPOŁECZNY, ORGANIZATORKA POMOCY I OPIEKI** **SPOŁECZNEJ**

Urodziła się 24 VI 1894 w Częstochowie jako córka Władysława, inżyniera kolejowego, i Stanisławy z Rudnickich. Patriotyczne nastawienie domu spowodowało, że uczyła się na tajnych kompletach. W 1909 r. dla leczenia gruźlicy wyjechała na kilkuletnią kurację do Włoch i Austrii. Po wyzdrowieniu zamieszkała w 1911 r. wraz z matką w Zakopanem, gdzie wspólnie prowadziły pensjonat „Modrzejów”. W czasie wojny zorganizowały w swoim domu „szpitalik” dla legionistów, którymi opiekował się dr Henryk Lewicki.

W 1917 r. wyszła za mąż za dziennikarza Adama Uziembłę i przeniosiła się do Warszawy. W 1926 r., w okresie narastającego bezrobocia, podjęła wraz z Marią Janicką i przy pomocy Polsko-Amerykańskiego Komitetu Pomocy Dzieciom akcję zbierania w domach prywatnych obiadów dla dzieci bezrobotnych. Działalność ta na tyle ją zainteresowała, że dla pogłębienia wiedzy w dziedzinie opieki społecznej wstąpiła na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. W 1927 r. wraz z koleżankami ze studiów: Haliną Frejmanową, Bronisławą Luidor, Niną Mohuczy i Reginą Rudzińską opracowała projekt instytucji wprowadzającej nowe formy opieki. Nawiązując do powstających wówczas koncepcji polityków i pedagogów społecznych, jako założenia projektu jego autorki przyjęły po pierwsze, że nie można pomóc dziecku, nie obejmując opieką całej rodziny,

po drugie zaś, że nędza, wynikająca z długotrwałego bezrobocia czy innych niepowodzeń życiowych, jest pewnego rodzaju stanem psychicznym, którego nie może przełamać otrzymaniem jedynie pomocy materialnej. Zadaniem opieki społecznej powinna być więc pomoc w wyzwoleniu się z tego stanu psychicznego, tak by człowiek sam zaczął działać dla wydobywania się z nędzy. Tezy te zostały sformułowane w artykule *Kilka słów o całości*, zamieszczonym w książce *Walka z nieszczęściem* (Warszawa 1933), wydanej przez Obywatelski Komitet Pomocy Społecznej.

Koncepcję tę realizowała w prowadzonej w latach 1928–1935 Sekcji Pomocy Matce i Dziecku Obywatelskiego Komitetu Pomocy Społecznej w Warszawie. Sekcja stała się instytucją wzorcową, w której odbywały praktyki słuchacze Studium Pracy Społeczno-Oświatowej WWP i innych ośrodków kształcących pracowników opieki społecznej. Tam też przeszkolono opiekunów terenowych Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego. Uziębło współpracowała z drem Czesławem Wroczyńskim w przygotowaniu reformy Wydziału. Założenia i przebieg swojej pracy przedstawiła w szeregu artykułów i w zaginionej, niestety, pracy *Nowe formy opieki społecznej*, napisanej na zamówienie Instytutu Spraw Społecznych. W latach 1936–1937 przygotowywała Kongres Dziecka, zorganizowany przez Stowarzyszenie Uczestników Walki o Szkołę Polską pod kierunkiem Stanisława Dobrowolskiego. W 1938 r. powróciła do OKPS, w którym opracowywała koncepcję i przygotowywała organizację Domu Kobiety – domu noclegowego i ośrodka rehabilitacji kobiet bezdomnych.

W tym też okresie, w ramach inicjatywy Zrzeszenia b. Słuchaczy Studium Pracy Społeczno-Oświatowej, zajmowała się, wspólnie m.in. z Anną Chmielewską i Robertem Froehlichem, organizowaniem Związku Zawodowego Pracowników Społecznych. Koncepcja Związku wynikała z przekonania, że działalność opiekuńczo-społeczna jest specjalnością zawodową, którą wykonywać winni fachowcy do tego przygotowani, poświęcający jej cały swój czas, nie zaś – jak to się zwykle działo – ludzie przypadkowo dobrani, bez odpowiednich kwalifikacji, lub działacze „dobroczytni”, oddający się tej działalności na marginesie innych zajęć. Do wybuchu wojny Związek nie został zarejestrowany.

W okresie okupacji (1939–1940) zorganizowała i prowadziła spółdzielnię wytwórczą, która zatrudniała ok. 100 osób, dając im zarobek i zaświadczenie z pracy. W końcu 1940 r. wraz z rodziną przeniosła się do Krakowa. Tu pracowała w spółdzielczości, organizując pracę, którą dziś się nazywa „akcją socjalną”, dla pracowników spółdzielni. Jednocześnie brała udział

w pracy podziemnej, przygotowując przeglądy prasy dla Krakowskiej Agencji Radiowej, działającej w ramach Biura Informacji i Propagandy oraz Polskiej Partii Socjalistycznej – Wolność–Równość–Niepodległość.

W latach 1945–1947 mieszkała w Dzierżonowie, gdzie pracowała w spółdzielczości spożywców. W 1947 r. przeniosła się do Janowic i tu kierowała Domem Matki i Dziecka. Po powrocie do Warszawy w 1948 r. przez pewien czas pracowała w Dziale Opracowań Naukowych Wydziału Opieki Zarządu m.st. Warszawy. Wyniki prac publikowała w wydawnictwach Wydziału. Opracowała dla Organizacji Narodów Zjednoczonych kwestionariusz do badań nad kształceniem pracowników społecznych, przygotowywała badania nad sieroctwem wojennym i inne. Na zlecenie Państwowego Urzędu Planowania Przestrzennego opracowała *Uzasadnienia ideologiczne i organizacyjne dla planowania sieci instytucji społecznych*.

W latach 1949–1952 w Instytucie Budownictwa Mieszkaniowego prowadziła badania nad społecznymi problemami budownictwa mieszkaniowego. W 1957 r. brała aktywny udział w przygotowaniu Zjazdu Pedagogów Społecznych i prowadziła jedną z jego sekcji. Należała do grupy organizatorów Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej i weszła do jego Zarządu Głównego. Przygotowywała tam plany kształcenia pracowników opieki społecznej i administracji osiedli mieszkaniowych na poziomie studiów półwyszych i kursów krótkoterminowych.

W latach siedemdziesiątych podjęła na własną rękę badania nad zagadnieniem relacji pacjent – lekarz. Wyniki przekazała do Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Zmarła 21 II 1976 w Warszawie.

Swoje prace drukowała w wydawnictwach OKPS: *Walka z nieszczęściem*, *Kartki z życia*, *Dla przyszłości*. Warszawa 1932–1935, w *Sprawozdaniach OKPS* (1929–1935) oraz w czasopismach: „Człowiek w Polsce” (1932–1935), „Opiekun Społeczny” (1948), „Biuletyn Informacyjny Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej” 1966 nr 1.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. sł. 40, wspomnienia rodziny. – W. Wawrzyńska, *Kropla w morzu*. „Praca Socjalna” 1987 nr 3.

Aniela Uziembło

WAWRZYŃSKA WANDA, 1° v. ADYNOWSKA (1901–1990)

PEDAGOG, WYCHOWAWCA, ORGANIZATORKA OŚWIATY I OPIEKI NAD DZIECKIEM

Urodziła się 30 VI 1901 jako córka działacza Polskiej Partii Socjalistycznej, z zawodu księgowego. Lata dzieciństwa spędziła w Otwocku, potem przeniosła się do Warszawy. W 1920 r. zdała maturę w gimnazjum Marii Tołwińskiej (późniejszym gimnazjum państwowym im. Marii Konopnickiej). Od najmłodszych lat była związana z organizacjami społecznymi, przede wszystkim z kręgu PPS. Jako uczennica należała do drużyny junackiej, która weszła z czasem do Związku Harcerstwa Polskiego, i do Związku Młodzieży Postępowej-Niepodległościowej, związanego z PPS.

Studia ekonomiczne rozpoczęła na Wolnej Wszechnicy Polskiej, jednak musiała je przerwać ze względu na konieczność podjęcia pracy zarobkowej i zły stan zdrowia. Pracowała jako nauczycielka prywatna. W 1926 r. ukończyła kurs ochraniarski, w 1928 – kurs kierowników Ognisk Dziecięcych Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. W tymże roku, dzięki uzyskaniu stypendium Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, wstąpiła na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej, które ukończyła w 1931 r.

W latach 1926–1929 prowadziła komplety wychowania przedszkolnego i jednocześnie pracowała w Klubie Kobiet Pracujących na Woli, a bezpłatnie prowadziła instruktaż Ognisk Dziecięcych. W latach 1928–1931 była członkiem Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Przedszkoli, przewodniczyła w nim Komisji Kulturalno-Oświatowej i należała do redakcji pisma „Zagadnienia Przedszkolne”. W 1928 r. współorganizowała sekcję kulturalno-oświatową Kobiecego Robotniczego Klubu Sportowego „Start” i została kierowniczką jego świetlicy.

W latach 1928–1939 była członkiem Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych. W 1929 r. została członkiem PPS. Od 1930 r., kiedy to zamieszkała w Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej na Żoliborzu, pracowała w świetlicy dziecięcej i w szkole Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Działała także jako instruktor kulturalny w Komendzie Hufca Żoliborz Czerwonego Harcerstwa. W latach 1932–1934 pracowała w Sekcji Pomocy Matce i Dziecku Obywatelskiego Komitetu Pomocy Społecznej jako opiekunka rejestracyjna, a potem terenowa w ośrodku na Woli. W 1934 r. przeszła do Instytutu Spraw Społecznych,

w którym opracowywała materiały z badań nad młodzieżą Ochoty, prowadzonych przez Annę Oderfeld-Kowalczewską. W latach 1935–1938 pracowała w Głównym Urzędzie Statystycznym, skąd zwolniono ją z przyczyn politycznych.

W czasie okupacji działała w pomocy sanitarnej i pomocy dla więźniów. Po wybuchu powstania warszawskiego została wyznaczona przez wicestarostę Żoliborza, Roberta Froehlicha, na opiekunkę matek i dzieci na osiedlu WSM. Współredagowała codzienne pisemka dla dzieci – „Jawnutka” i „Dziennik Dziecięcy”.

Po wojnie, w latach 1945–1946 była instruktorem, a potem zastępcą naczelnika Wydziału Opieki Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy. Wstąpiła do PPS. Kierowała pracą artystyczną Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych na Żoliborzu, a następnie była kierownikiem Wydziału Kobiet w Centralnym Komitecie Wykonawczym PPS. W latach 1948–1950 kierowała działem szkolenia kadr w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej. W 1950 r. przeszła do samodzielnego referatu akcji socjalnej w tym ministerstwie, a następnie do Ministerstwa Kultury i Sztuki, gdzie była radcą do spraw szkolenia w Departamencie Świetlic i Domów Kultury. W 1956 r. została skierowana do Centralnego Domu Twórczości Ludowej (później Centralna Poradnia Amatorskiego Ruchu Artystycznego). W związku z przeniesieniem poradnictwa ruchu amatorskiego do Towarzystwa Wiedzy Powszechnej pracowała tu w tej samej dziedzinie aż do przejścia na emeryturę w 1962 r.

Od chwili powstania Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej (1958) była czynnym członkiem tej organizacji, a na jesieni 1963 r. zorganizowała i prowadziła Archiwum Pracownika Społecznego TWWP.

Zmarła 19 II 1990.

Pozostawiła po sobie wiele artykułów, przed wojną współpracowała z czasopismami „Życie Dziecka”, „Zagadnienia Przedszkolne” i innymi, po wojnie zaś – „Praca Świetlicowa”, „Człowiek w Pracy i w Osiedlu”, „Polityka Społeczna”, „Praca Socjalna”, „Harcerstwo”. Napisała wiele haseł do *Słownika biograficznego działaczy polskiego ruchu robotniczego*. Jej wspomnienia z różnych okresów życia są przechowywane w Dziale Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. sł. 53.

Aniela Uziembło

ŻEMIS STANISŁAW (1902–1978)

NAUCZYCIEL, ORGANIZATOR POMOCY DZIECIOM I MŁODZIEŻY, INICJATOR FORM WYCHOWANIA, ORGANIZATOR BIBLIOTEK DLA NIEWIDOMYCH, PUBLICYSTA

Urodził się 27 IV 1902 w Kierzu, woj. lubelskie. Matka odumarła go w niemowlęctwie, a ojciec, gdy miał dwa lata. Przeszedł twardą szkołę życia. Naukę szkolną zaczął we wsi Zakrzówek, ale przyszła I wojna światowa, a z nią czteroletnia przerwa w nauce. Potem uczęszczał do gimnazjum w Kraśniku. Żył o własnych siłach. Na mieszkanie i wyżywienie zarabiał, pomagając zamożnym kolegom w nauce. Gimnazjum tętniło życiem społecznym. Niebawem Żemis stał się duszą działalności społecznej uczniów – aktywnie uczestniczył w harcerstwie, w samorządzie uczniowskim, w sądzie koleżeńskim. Zasmakował w pieszym wycieczkowaniu i poznawaniu ojczystego kraju. Po pewnym czasie opuścił gimnazjum w Kraśniku i przeniósł się do Kozienic. Tu ukończył VI klasę gimnazjum, ale musiał przerwać naukę, bowiem gimnazjum w Kozienicach było wówczas niepełne.

Pojechał do Warszawy i podjął naukę na Państwowych Kursach Nauczycielskich im. Wacława Nałkowskiego, których dyrektorem był Władysław Spasowski. Kursy te dały mu dobre przygotowanie do zawodu. Wpłynęły też decydująco na jego światopogląd. W 1928 r. ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski. Rozpoczął pracę nauczycielską, najpierw w Pruszkowie, potem w Łomiankach i w Legionowie. W szkole nie ograniczał się do zajęć obowiązkowych. Organizował wycieczkowe kasy oszczędnościowe, pracownie geograficzno-przyrodnicze, prowadził z uczniami obserwacje meteorologiczne.

Widział trudne warunki życia i pracy nauczycieli, widział niesprawiedliwość ustroju szkolnego, krzywdzącego zwłaszcza dzieci wiejskie. Dlatego związał się z lewicą nauczycielską. Walczył z tym energicznie na terenie Związku Nauczycieli Szkół Powszechnych. Na skutek tej działalności, po sześciu latach pracy w różnych szkołach, został usunięty ze szkolnictwa państwowego, a także ze Związku Nauczycieli i jako trzydziestoletni nauczyciel – emerytowany.

Objął stanowisko kierownika szkoły świeckiej, zorganizowanej przez Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci na Żoliborzu, w Warszawie. W tej szkole jego dużym osiągnięciem było założenie ogrodu szkolnego.

W 1934 r. wstąpił na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Tu przygotował pracę dyplomową *Czy i o ile Towa-*

rzystwo Osiedli Robotniczych poprawia warunki mieszkaniowe robotników? Sprawy mieszkaniowe jeszcze długo były przedmiotem jego zainteresowania, co znalazło wyraz w opracowaniu opartym na własnych wywiadach środowiskowych pt. *Z wędrówek po suterrenach i facjatach dawnej Warszawy*. Zaangażował się też w działalność Towarzystwa Osiedli Mieszkaniowych.

Od 1935 r. kierował pracą oświatowo-wychowawczą na Kole. Dzięki jego wysiłkom powstała na Kole sieć sklepów spółdzielczych. Był też głównym inicjatorem i organizatorem Spółdzielni Mieszkaniowej na Kole. Nie pozwolono mu jednak tego dzieła dokończyć. W 1939 r. na żądanie Komisarjatu Rządu m.st. Warszawy musiał opuścić pracę i mieszkanie na Kole. Jego poczynania były zbyt lewicowe, zbyt radykalne w opinii ówczesnych władz.

Objął w Radomiu stanowisko naczelnika Wydziału Oświaty w zarządzie miejskim. Tu zastała go wojna, a z nią okupacja niemiecka. Zagrożony aresztowaniem, przeniósł się do Łukowa, a potem do Siedlec. W 1944 r. został wraz z żoną aresztowany przez gestapo. Ofensywa wojsk radzieckich wyzwoliła ich z rąk Niemców.

Został prezydentem miasta Siedlce i dzięki jego sprawności organizacyjnej miasto to jako pierwsze w Polsce zostało odgruzowane i odbudowane w czynie społecznym. Zaczęła powstawać sieć placówek szkolnych. Po paru miesiącach sprawowania funkcji prezydenta miasta Żemis został mianowany naczelnym dyrektorem lasów państwowych. Jest zdumiewające, że ten pedagog na stanowisku dyrektora lasów państwowych potrafił pozyskać sobie szacunek, zaufanie, a nawet przyjaźń „braci leśnej”.

Pod koniec 1945 r. powrócił do Warszawy i podjął pracę w Robotniczym Towarzystwie Przyjaciół Dzieci. Organizował sieć terenową oddziałów RTPD i inicjował różnorodne placówki opiekuńczo-wychowawcze. Dzięki jego energii powstały w całej Polsce liczne domy dziecka, prewentyoria, świetlice, przedszkola, żłobki, stacje opieki nad matką i dzieckiem. Powstał też duży Ośrodek Wychowawczo-Szkolny im. Janusza Korczaka w Bartoszychach. Był współinicjatorem powołania Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Służył tej organizacji radą i pomocą.

Żemis traktował sprawy dotyczące dziecka kompleksowo. Uważał, że zarówno zdrowie dziecka, jak i wychowanie i kształcenie, rozwój fizyczny, a także rozrywka, ubiór, zabawki itp. powinny znaleźć się w gestii jednej instytucji centralnej, odpowiedzialnej za pełne wychowanie młodego pokolenia. Na tym tle doszło do dramatu. Niezależny w myśleniu i postępowaniu,

uwikłał się w konflikty, które utrudniały mu dalszą pracę. Na skutek targnięcia się na własne życie stracił wzrok. Zaczął się w jego życiu nowy okres.

Wydźwignął się jednak ze stanu depresji i przystosował do całkowicie zmienionej sytuacji. Zainteresował się sprawami niewidomych, ich psychologią, organizacją życia, możliwościami. Poświęcił się sprawom Związku Niewidomych, w którym pełnił funkcję prezesa Oddziału Warszawskiego i członka Zarządu Głównego. Szybko nauczył się czytać metodą Braille'a. Zajął się organizacją bibliotek dla niewidomych.

Okres życia „po ciemku” Żemis wykorzystał bardzo owocnie. Był dobrym publicystą, pisał dużo, wypowiadając się w sprawach spółdzielczości i życia inwalidów, poruszając problemy pedagogiczne. Przez cały czas prowadził aktywną działalność społeczną. Wspólnicjator założenia Komitetu Korczakowskiego, długie lata uczestniczył w jego pracach. Przede wszystkim jednak jako przewodniczący „Koła Spasowiaków” kierował jego pracami (1927–1977).

Zmarł 1 XII 1978.

Ważniejsze prace: *Warunki mieszkaniowe rodzin robotniczych zamieszkających na Kole w Ośrodku Towarzystwa Osiedli Robotniczych*. Warszawa 1966. Instytut Budownictwa Mieszkaniowego. Praca podaje wyniki badań z lat trzydziestych. – *Człowiek niewidomy. Wskazania dla ociemniałych i osób tracących wzrok*. Warszawa 1973. – *Z wędrówek po suterenach i facjatach dawnej Warszawy* (rkps w Muzeum Historii m.st. Warszawy).

Zofia Mierzwińska-Szybka

ŻURKOWSKA STANISŁAWA (1899–1968)

ORGANIZATORKA OPIEKI SPOŁECZNEJ, WYCHOWAWCA

Urodziła się 24 XI 1899 w Wólce Mławskiej. Ojciec jej był pracownikiem kolei. Gdy miała kilka lat, rodzina jej przeniosła się do Uralska (Rosja). Tu ukończyła gimnazjum. Rozpoczęła studia chemiczne, które jednak po roku przerwała ze względów materialnych. Podjęła wtedy pracę w zarządzie kolei w Uralsku. W 1921 r. powróciła z rodziną do Polski. W Warszawie znowu rozpoczęła studia, tym razem matematyczne, które przerwała z powodu choroby.

W latach 1922–1931 pracowała na różnych stanowiskach – od nakładczki do rachmistrza – w Państwowych Zakładach Graficznych i w Urzędzie Pożyczek Państwowych Ministerstwa Skarbu.

W latach 1931–1935 pracowała w Sekcji Pomocy Matce i Dziecku Obywatelskiego Komitetu Pomocy Społecznej, najpierw jako opiekunka w Ośrodku na Woli, później – kierowniczką Ośrodka na Pradze. W tym okresie studiowała na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. W 1935 r. przeszła do pracy w Wydziale Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy, gdzie pełniła funkcję referentki do spraw opieki społecznej w VI Ośrodku Zdrowia i Opieki przy ul. Okopowej (Wola), a od 1943 r. była kierowniczką Ośrodka przy ul. Grochowskiej (Praga Płd.). Przez pewien czas pracowała w centrali Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej, w końcu przeszła na funkcję kierowniczką Ośrodka przy ul. Miodowej. W podziemiu związała się z grupą działaczy lewicowych. Organizowała tajne nauczanie, pomoc dla Żydów – umieszczała dzieci w zakładach wychowawczych, udzielała zapomóg ukrywającym się rodzinom.

Po powstaniu warszawskim znalazła się w Krakowie. Była kierowniczką żłobka dziennego. W marcu 1945 r. powróciła do Warszawy i podjęła pracę w Ośrodku Zdrowia i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy przy ul. Jagiellońskiej na Pradze. Po rozdzieleniu Wydziału Zdrowia od Opieki Społecznej została kierowniczką Ośrodka Współdziałania Społecznego. 1 IX 1949 została kierowniczką Referatu Opieki Społecznej Starostwa Grodzkiego Praga Płn.

W latach 1947 i 1949 ukończyła kursy dla naczelników opieki społecznej, zorganizowane przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej. W latach pięćdziesiątych pracowała w Ministerstwie Kultury i Sztuki i w Dyrekcji Teatrów, Oper i Filharmonii.

Była człowiekiem oddanym pomocy najsłabszym, wysoko cenionym przez kolegów.

Zmarła 18 X 1968 w Warszawie.

Archiwum Pracownika Społecznego TWWP, sygn. sł. 32, wspomnienia P. Wyszowskiej, dokumenty Ministerstwa Kultury i Sztuki, wspomnienia W. Wawrzyńskiej. – Noty pośmiertne: „Stolica” 1968 nr 46, „Życie Warszawy” 1968 nr 260. – M. Uziembło: *Sekcja Pomocy Matce i Dziecku OKPS*. „Biuletyn Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej” 1966 nr 1.

Aniela Uziembło